

หน้า ๓๑๓ จาก ๓๑๓ หน้า  
ต้นฉบับที่...  
หอสมุด...  
มหาวิทยาลัย...

ลักษณะเฉพาะก้านการใช้คำ

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงเป็นกวีที่นักวิจารณ์ทั้งหลาย  
ลงความเห็นว่า มีลักษณะแปลก เฉพาะพระองค์ กนกนคร เป็นผลงานที่พิสูจน์ลักษณะเฉพาะ  
พระองค์ได้เป็นอย่างดี พระองค์ทรงเลือกลีลาของกลอนหกแต่งนิทานเรื่องยาว และมี  
พระประสงค์จะให้ไพเราะกว่า จึงปรากฏว่า กนกนครเต็มไปด้วยคำแปลกตา พระองค์  
ทรงกล่าวไว้ในคำนำว่า >: ๑๘๓๓ เจงพาดูใจอ่อนไหว เกิดขึ้นเพิกเฉยที่...

อุ้งคู้กลอนนี้ไคตั้งใจอย่างพิถีพิถัน ผู้ชำนาญอาจสังเกตได้ว่า  
ผู้แต่งไคตั้งข้อบังคับตัวเองหลายอย่าง เมื่อทำคั้งนั้นก็เสียเปรียบ  
ทำให้แกงยากจึงจำเป็นตองใช้ศัพท์มากขึ้น แลแปลกกับศัพท์ที่  
ตามธรรมดาในกลอน อย่างเดียวกับผู้แต่งฉันทบทกวีบังคับคู้คำ  
คำเบาตามคณะ จึงตองใช้ศัพท์สูงๆจนคนสามัญอ่านไม่ใคร่รู้ เรื่อง  
กลอนกนกนครก็กระเดียดจะเป็นอย่างนี้... นี่เป็นขอบกพรองซึ่ง  
ผู้แต่งพยายามจะไหลคดนอยลงไป โคยที่เขียนชี้แจงคำแฉความที่  
ควรชี้แจงไว้ในภาคอธิบาย...

การเพิ่มภาคอธิบายศัพท์ท้ายเรื่อง เป็นลักษณะเฉพาะพระองค์อีกลักษณะหนึ่ง  
ซึ่งไม่เหมือนใคร ทรงกล่าวถึงจุดประสงค์ในการเพิ่มภาคอธิบายศัพท์ไว้ในภาคผนวก  
ของเรื่องสามกรุงว่า

...อันที่จริงแกก่อนท่านแต่งหนังสือ เช่น พระลอ และ เกล็ดพญา  
เป็นคน ท่านก็มีตองเขียนคำอธิบายของท่าน... เมื่อนักยอน  
หลังไปก็ดูเหมือนเขาพเจ้าแทบจะเป็นผู้แต่งคนแรกกระมังที่เขียน  
อธิบายตนเองคือ พระนลคำฉันท์ซึ่งแต่งกว่า 30 ปีแล้ว เนื้อเรื่อง

1 พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนคร, หน้า ง. (คำนำ).

พระนวลคำภีร์นี้เป็นเรื่องอินเดียโบราณมีประเพณีที่กรั้นโน่นแลศัพท์  
 เกาที่ควรชี้แจง...แต่สำมกรุงนี้มีฉันทนอย แดงเป็นโคลงโดยมาก  
 ไม่คงใจคำยาก เหตุแห่งความจำเป็นที่จะแปลจึงหาใครจะมีไม่  
 แต่เมื่อคำนึงไปอีกทางหนึ่ง สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแต่ง  
 เกล็ดพายุไว้ถึงเวลานี้เพียง 100 ปีเศษก็ดูเหมือนจะมีคำหลายคำ  
 ซึ่งข้าพเจ้าไม่รู้ว่าแปลวากระไรแน่...จึงเกิดหนักใจขึ้นว่า ลูก  
 หลานเหลอรุ่นต่อๆไปอาจไม่เข้าใจคำแลความหมายหลายแห่งใน  
 สำมกรุงนี้ หนังสือที่อ่านไม่เข้าใจทันทีนั้น ถู้อ่านใคร เขาก็จะ  
 ต้องมีผู้ชี้แจงให้ฟัง เช่นครูสอนศิษย์ ผู้แปลผู้ชี้แจงนี้หรือเข้าใจใน  
 เวลานั้นไปขางนาติดกับที่ข้าพเจ้าแต่งนี้หรือหมายความว่าในเวลา  
 ที่แต่งนี้ไซร คำชี้แจงก็เฉไฉไป จึงชวนให้เห็นวาทาข้าพเจ้าเขียน  
 ชี้แจงไว้เอง บัดนี้จะดีกว่า <sup>1</sup>

เมื่อเป็นคั้งนี้พระองค์จึงทรงเพิ่มภาคอธิบายไว้อีก เมื่อทรงนิพนธ์เรื่องกนกนคร  
 ภายพระประสงค์อย่างเดียวกัน คำที่พระองค์ทรงเลือกมาใช้ในกนกนคร บางคำเป็นคำ  
 แปลกตา บางคำเป็นคำที่เราคุ้นเคยแต่ทรงใช้ในความหมายที่แปลกไปจากเดิมและบาง  
 คำมีรูปคำที่แปลกไปเพราะเกิดจากการแผลงคำ คัดคำ เดิมคำ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิทธิ์ที่  
 กวีแต่ละท่านจะทำได้ ในบทนี้ผู้วิจัยมุ่งจะพิจารณาศัพท์แปลกตาที่ปรากฏในกนกนคร เป็น  
 สำคัญ เพื่อแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถและลักษณะเฉพาะพระองค์ในการเลือกสรรและ  
 สร้างรูปคำต่างๆมาใช้ในความหมายต่างๆซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

- 3.1 การใช้คำภาษาต่างประเทศ ซึ่งได้แก่ คำบาลี-สันสกฤต และคำเขมร
- 3.2 การใช้คำไทยโบราณ
- 3.3 การใช้คำเดี่ยว
- 3.4 การใช้คำขยาย
- 3.5 การใช้คำเสริมสร้อย
- 3.6 การสร้างคำ
- 3.7 การสะกศคำ

<sup>1</sup>เรื่องเดียวกัน. หน้า 41.

### 3.1 การใช้คำภาษาต่างประเทศ ซึ่งได้แก่

ก. คำบาลี-สันสกฤต

ข. คำเขมร

ก. คำบาลี-สันสกฤต องค์นิพนธ์ทรงใช้คำบาลีและสันสกฤตในลักษณะแปลกตาไปจากที่เคยพบ บางคำแปลกตาเพราะไม่เคยเห็นกวีท่านอื่นใช้ บางคำแปลกตาเพราะทรงใช้รูปคำที่แปลกไปจากภาษาปัจจุบัน และบางคำแปลกเพราะใช้ในความหมายที่ต่างไปจากคตินิยม ดังจะกล่าวถึงในรายละเอียดตามหัวข้อต่อไปนี้

1. คำบาลีและสันสกฤตแปลกตาที่ไม่ปรากฏในงานของกวีท่านอื่นๆ
2. คำบาลีและสันสกฤตที่มีรูปคำตามพระประสงค์
3. คำบาลีและสันสกฤตที่ใช้ในความหมายที่แตกต่างจากคตินิยม

1. คำบาลีและสันสกฤตแปลกตาที่ไม่ปรากฏในงานของกวีท่านอื่นๆ ดัง

ตัวอย่าง

- |                      |                        |
|----------------------|------------------------|
| " จิ่งจิตฉัจฉรวายาม  | กวนกามกอบกรรมทำลาย     |
| .....                | .....                  |
| ไปสมประสงคจรงราย     | สินหมายหมควายามะ" 1    |
| " ทรงชัยใหญ่ลเช่นนี้ | เหลือที่ลูกกล่าวยาม" 2 |

วายาม และ วายามะ ในตัวอย่างนี้ มาจากศัพท์บาลีว่า "วายาม" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต<sup>3</sup> หน้า 699 ให้คำอธิบายว่า "วายาโม แปลว่า เพียร, พยายาม" ส่วนคำสันสกฤตใช้ว่า วายาม ซึ่งกลายมาเป็น พยายาม เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย

1 1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

2 2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

3 3 กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต (ในคราวอายุครบ 5 รอบ หม่อมหลวงบัว กิติยากร ในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ วันที่ 25 พ.ย. 2512).

หมายเหตุ: ข้อต่อไปนี้เมื่อกล่าวถึง ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต คือ ฉบับที่กล่าวนี้.

"จวบนวันฤกษ์งามยามบุญ เพ็ญชุธนแจ่มวงทรงกลด" 1  
 "ใครเสด็จเตร็จเตรเร่เลน ยามเพ็ญไพบูลย์ชุธนะ" 2

ชุธน และ ชุธนะ มาจากศัพท์บาลีว่า "ชุธหา" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 35 ให้คำอธิบายว่า "ชุธหา แปลว่า รัศมีพระจันทร์ แสงพระจันทร์ คั่นเดือนหงาย" ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า พระจันทร์

"ปางศิขินยินคังคารวถาม      ตอบความมิให้สิ้นสงสัย  
 .....  
 สงบจิตศกคิคอบไปพลัน      นงนั้นไซ้ศิขีศรีบวรณ" 3

ศิขี, ศิขิน มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ศิขิน" (śikhin) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ 4 ให้คำอธิบายว่า "ศิขิน แปลว่า สิ่งที่มีหงอนหรือจุกบนศีรษะ, นกยูง" ในที่นี้หมายถึง นกยูง

"ข้างเมืองมูสามาแสรง      สื่อแหล่งแสนหลากสากณี" 5

สากณี มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "สากษิน" (śākshin) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 1198 ว่า "สากษิน แปลว่า เห็นควยตา, สังเกต ถ้าเป็นคำนาม แปลว่า พยาน, ผู้เห็น" ในที่นี้ทรงใช้เป็นคำนามแปลว่า พยาน ผู้เห็น

1 พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนคร, หน้า 28.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 79-80.

4 Monier-Williams, Monier, A Sanskrit-English Dictionary (Delhi: Motilal Banarsidass, 1976), p. 1071.

หมายเหตุ: ท่อไปนี้เพื่อกล่าวถึง พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หมายถึงฉบับนี้.

5 พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนคร, หน้า 169.

"ชาติศวาสามานย์พาไฟพร คงไม่ปล่อยปลละละเลย" 1

ศวา มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ศวา,ศวาน" (śvān) พจนานุกรมสันสกฤต-  
อังกฤษ หน้า 1105 อธิบายว่า "ศวา,ศวาน แปลว่า สุนัข"

"อุโรชโชทิจูไป คดื่นไกลถึงสมุทรจุกัน" 2

อุโรช มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "อุโรช" (uroja) พจนานุกรมสันสกฤต-  
อังกฤษ หน้า 217 อธิบายว่า "อุโรช แปลว่า ทรวงอกผู้หญิง"

"ทรามวัยโตชยามาเป็น กลางคืนแสงยามเป็น" 3

โตชยา มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "โตชฺย" (daitya) พจนานุกรมสันสกฤต-  
อังกฤษ หน้า 496 อธิบายว่า "โตชฺย แปลว่า เชื้อสายของนางทิดี" ลง "อา" การ์นต์  
ไซสำหรับเพศหญิง

"พระศิวะทูลนางพลงพา พระศิวารรรณฉายนายัน" 4

ศิวา มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ศิวะ" (śiva) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ  
หน้า 1075 อธิบายว่า "ศิวะ หมายถึงเทพเจ้าองค์หนึ่งของอินเดียน" ลง "อา" การ์นต์  
เป็น ศิวา หมายถึงมเหสีของพระศิวะ คือ พระอุมา

"แม่ไครไคสุลีสู่ สำนึกนี้ก็มีเช่นกัน" 5

สุลีสู่ มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "สุล" (śula) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 174.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

หน้า 1128 อธิบายว่า "ศูล แปลว่า อาวุธมีคมชนิดหนึ่ง หมายถึง หลาว, ของมีคมแหลมๆ หรืออาวุธสามง่ามของพระศิวะ" ลง"อิน" ปัจจุบัน หมายถึง ผู้มีอาวุธคือสามง่าม ไค้แก่ พระศิวะ

"กฎคือพระบรมพรหมี นามสรีสวัสดิทรงศิโร" 1

พรหมี มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "พรหม" (Brahma) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 738 อธิบายว่า "พรหม เป็นชื่อเทพเจ้าองค์หนึ่งของอินเดียน เป็นเพศชาย ลง"อี" การันต์ ใช้สำหรับเพศหญิง หมายถึงมเหสีของพระพรหม คือ พระสรีสวัสดิ

"ศัศตรูศัสตรีหนีหน้า ไปกล้าปองร้ายหมายผลาญ" 2

ศัสตรี มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ศัสตร" (śastra) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 1060 อธิบายว่า "ศัสตร แปลว่า อาบ, เครื่องมือสำหรับตัดหรือทำให้เป็น แผลคือ อาวุธ" ลง"อิน"ปัจจุบัน แปลว่าผู้มีอาวุธ

"นางยังโยคะละเมิด จงเกิดเป็นมานุสี" 3

มานุสี มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "มานุษ" (mānusha) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 810 อธิบายว่า "มานุษ แปลว่า มนุษย์, ผู้ชาย" ลง"อี"การันต์ ใช้สำหรับ เพศหญิง หมายถึง มนุษย์หญิง

"จักกล่าวโพบภัยในป่า มากนักมากหนาทาทิน" 4

ทาทิน มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ทาทิน" (dahin) พจนานุกรมสันสกฤต-

1- เรื่องเดียวกัน, หน้า 178.

2- เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

3- เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

4- เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

อังกฤษ หน้า 477 อธิบายว่า "ทาหิน แปลว่า ซึ่งใหม่, ซึ่งทรมาณ, ซึ่งเจ็บปวด" ในที่นี้  
ทรงใช้ในความหมายว่า ทรมาณ

เรือแพหน้  
"เนาในสรส์บัทมี      ตรีฉินทร<sup>1</sup> นวลชวนชม" <sup>2</sup>

สรส์ มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "สรสู" (saras) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ  
หน้า 1182 อธิบายว่า "สรสู แปลว่า ทะเลสาบ, สระ" ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า  
สระ

บัทมี มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ปทุม" (padma) พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ  
หน้า 584 อธิบายว่า "ปทุม แปลว่า ดอกบัว" ลง"อิน"บัจจัย แปลว่า มีดอกบัว ใช้ควบ  
กับ สรสู เป็น "สรส์บัทมี" แปลว่า สระบัว

ตรีฉิน มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "ตรีฉิน" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-  
สันสกฤต หน้า 329 ว่า "ตรีฉิน แปลว่า สำเภา, กำปั่น, เรือ" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ  
หน้า 438 ว่า ตรีฉิน (tarani) แปลว่า เรือ เช่นเดียวกัน

"แหวกทางหว่างรุกข์มุกพน      คั่นคนอาร์นย์จัดตี๊ก" <sup>3</sup>

จัดตี๊ก มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "จตุท" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-  
สันสกฤต หน้า 285 อธิบายว่า "จตุท แปลว่า กู, กล้า, กุร้าย, เห็นมโหค และว่าถ้า  
เป็นสันสกฤตใช้ในรูปแบบ จตุท เช่นกัน" ในที่นี้ทรงนำมาลง"อิก"บัจจัยเป็น"จัดตี๊ก" แฉง  
แฉง อี เป็น อี

<sup>1</sup> หนังสืออนกนนครนัมเบเก่าที่สุดเท่าที่ผู้วิจัยพบ (เข้าใจว่าเป็นฉบับที่จัดพิมพ์ครั้งแรก) [ม.ป.ท., ม.ป.ป.], ใช้ว่า "ตรีฉินนวลชวนชม" ซึ่งน่าจะถูกต้องกว่า ตรง  
กับความในฉบับภาษาอังกฤษที่ว่า a boat of sandal.

<sup>2</sup> พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนคร, หน้า 7.

<sup>3</sup> เรืองเดียวกัน, หน้า 137.

"เผ่าพงศ์ทรงรัราชย์แห่งไหน กุลงามนามโคในกิตต์" <sup>1</sup>

กุล มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "กุล" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 240 อธิบายว่า "กุล" แปลว่า ตระกูล, วงศ์, หมู่แห่งชนมีชาติร่วมกัน" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 294 อธิบายว่า "กุล (kula) แปลว่า หมู่, พวก, ฝูง, ครอบครัว, เชื้อสาย, เชื้อชาติ"

"พิศรูปเพลินลักษณะศักดิ์ศรี งามฉวีคือชวาน้ำใคร" <sup>2</sup>

ชวา มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "ชปา" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 306 อธิบายว่า "ชปา แปลว่า ชะปา, กุหลาบ" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 412 ว่า "ชวา (javā) คือ ชปา (japā) แปลว่า ดอกกุหลาบ" ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า ดอกกุหลาบ

"บุบผาอาภัพอัปภา วัชระนำกั้วลยลกรรม" <sup>3</sup>

ภาวชะ มาจากศัพท์บาลีว่า "ภาว" (bhāva) พจนานุกรมบาลี-อังกฤษของสมาคมบาลี 4 หน้า 126 อธิบายว่า "ภาว แปลว่า เป็น, กลายเป็น, ภาวะ, เงื่อนไข, ภาวะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจเช่น ความคิดถึง, ความรัก" เมื่อนำมาสนธิกับ "ช" ภาว + ช เป็น ภาวชะ แปลว่า เกิดความรัก พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 754 อธิบายว่า "ภาวชะ (bhāvaja) แปลว่า ความรัก, เทพเจ้าแห่งความรักคือพระกามเทพ" ในที่นี้ทรงใช้หมายถึง ความรัก

1. เรื่องเดียวกัน' หน้า 39.

2. เรื่องเดียวกัน' หน้า 7.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

4. Rhys Davids, T.W. and Stede, William, The Pali Text Society's

Pali-English Dictionary ( Surrey: The Pali Text Society, 1925), p. 126.



"นางคลอกชาคาลาวัณย์ คือจันทร์แจ่มห้องมั่งงไส" <sup>1</sup>

ชาคา มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "ชาต" พจนานุกรมบาลี-อังกฤษ ของสมาคมบาลี หน้า 113 ว่า "ชาต แปลว่า เกิด, เติบโต, ผลิต" นอกจากนี้มีศัพท์ ชาตก ให้คำอธิบายไว้ว่า "ชาตก แปลว่า ลูกชาย" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 417 อธิบายว่า "ชาต(jata) ถ้าเป็นกริยา แปลว่าเกิด, ผลิต, ปราภฏ และถ้าเป็นนาม แปลว่า ลูกชาย " ลง"อา"การันต์ ใช้สำหรับเพศหญิง

"เปื้อยีนวาจาพาที                      เปื่อนามยุนึ่งคราญ" <sup>2</sup>

ยุนี มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "ยุโน" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 637 ว่า "ยุโน แปลว่า คนหนุ่ม" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 855 อธิบายว่า "ยุวน(yuvan) หรือ ยูนิ, ยูวตี(yuni, yuvatī) แปลว่า หนุ่ม, คนหนุ่ม" ลง"อ"การันต์ ใช้สำหรับเพศหญิง

"ทราบคำดำรัสราชา                      สุกคายีนคำรำไป" <sup>3</sup>

สุกคา มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "สุกค" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 849 ว่า "สุกโค แปลว่า อันพึงใจ" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 1229 ว่า "สุกค(subhaga) แปลว่า สวยงาม, เช่นที่พึงพอใจ, เป็นที่รัก" ลง"อา"การันต์ แปลว่า นางงาม, หญิงสวย

" "เสียงตรังคคังเปียงเสียงม้อง      เปรียบพร่องพรำป่าวข่าวไป" <sup>4</sup>

ตรังค มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "ตรงค" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ

<sup>1</sup> พระราชนิพนธ์เรื่อง กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนคร, หน้า 28.

<sup>2</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

-สันสกฤต หน้า 329 ว่า "ตรงุโค แปลว่า ระลอก,คลื่น และว่าสันสกฤตใช้รูป ตรงุค  
ในความหมายเดียวกัน"

"ภาพครุฑสุกสง่าสามารถ                      ชक्रาฐเวิงแรงแข่งขร" <sup>1</sup>

ขร มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "ขร" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-  
สันสกฤตว่า "ขโร แปลว่า กล้า,แข็ง,ร้าย,คมหอกดาบ"และว่าสันสกฤตใช้รูป ขร  
ในความหมายเดียวกัน

"แลหานาครหอนเห็น                      เปือกเย็นหิมหยาคปราศเสียง" <sup>2</sup>

นาคร มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "นาคร" ปทานุกรมบาลี-ไทย-  
อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 394 ว่า "นาครโร แปลว่า ชาวเมือง" พจนานุกรมสันสกฤต-  
อังกฤษ หน้า 523 ว่า "นาคร (nāgara) แปลว่า ชาวเมือง,พลเมือง

"สององค์ทรงครองกันมา                      พระอนันคณยาหาไม" <sup>3</sup>

คณยา มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "คณย"ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ  
-สันสกฤต หน้า 326 ว่า "คณโย แปลว่า ลูก" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 4  
435 ว่า "คณย (tanaya) แปลว่า ลูกชาย" ลง"อา" การันต์ ใช้สำหรับเพศหญิง

"ตรีสีให้หาราชพาลา                      ซาคาควงจิตพิสมัย" <sup>4</sup>

พาลา มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "พาล" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ  
-สันสกฤต หน้า 559 ว่า "พาลโก แปลว่า เก๊ก" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

728 ว่า "พาล(bāla) แปลว่า อ่อน, เยาว์" เติมใช้ไต่กับทั้งเพศหญิงและเพศชาย  
ลง"อา"การันต์ ใช้สำหรับเพศหญิง

"ยรรยงทรงลักษณะรูป" "ไม่มีใครเทียบเปรียบปาน" 1

รูป มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "รูป" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-  
สันสกฤต หน้า 652 อธิบายว่า "รูป" แปลว่า ร่างกาย, รูป" พจนานุกรมสันสกฤต-  
อังกฤษ หน้า 886 ว่า "รูป (rūpa) แปลว่า ทรวดทรง, รูปร่าง, ร่างกาย" ลง"อิ"  
ปัจจัย แปลว่า ผู้มีรูป คือ ความงาม

"พบโยคียงชงตน" "อานนนิ่งแนแลน่าน" 2

อานน มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "อานน" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-  
สันสกฤต หน้า 117 ว่า "อานน" แปลว่า ปาก, หน้า" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ  
หน้า 139 ว่า "อานน(anana) แปลว่า หน้า, ปาก, ทางเข้า, ประตู" ในที่นี้ทรงใช้  
แปลว่า หน้า

"คิดความตามเลศเหตุไร" "จักไม่สิ้นชมรมณี" 3

รมณี มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "รมณี" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-  
สันสกฤต หน้า 645 ว่า "รมณี" แปลว่า ผู้หญิง" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 868  
ว่า "รมณี(ramanī) แปลว่า หญิงสาวสวย, ผู้หญิง, ภรรยา" ในที่นี้ทรงใช้แปลว่า  
ภรรยา

"เมื่อนาคในมหาบาดาล" "ถรรณดินหล้าอานันท์" 4

อานันท์ มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "อานนุท" ปทานุกรมบาลี-ไทย-  
อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 117 ว่า "อานนุท" แปลว่า ความยินดียิ่ง, ปลวใหญ่, พระอานนท

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

เถระ" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 139 ว่า"อานนฺท(ānanda) แปลว่า ความสุข, ความพอใจ" ในที่นี้ทรงใช้แปลว่า ความสุข, ความเพลิดเพลิน

"จรจากฟากฟ้ากานน ก่องถกถกเกียรติเพื่องเลื่องฟ้า" 1

กานน มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า"กานน" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 221 ว่า"กานนํ แปลว่า ป่า, หนุไม้"พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 270 ว่า"กานน(kānana) แปลว่า ป่า, ละเมาะ" ในที่นี้ทรงใช้แปลว่า ป่า

"ปราสาทชาตฺรรูปจุฬฟ้า สูงสง่าเงื่อมเยียมเทียบมนค" 2

ชาตฺรรูป มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า"ชาตฺรรูป" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 310ว่า"ชาตฺรรูป แปลว่า ทองคำ, ทอง"พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 417 ว่า"ชาตฺรรูป(jātarūpa) แปลว่า ทอง"

นค มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "นค" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 387 ว่า"นโค แปลว่า ภูเขา, ต้นไม้"พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 525 ว่า"นค(naga) แปลว่า สิ่งเคลื่อนไหวที่ไม่ไถ่, ภูเขา" ในที่นี้ทรงใช้แปลว่า ภูเขา

"ทรงนามทักษะโยคี พระประชาบดีเคชิต" 3

เคชิต มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "เคชิต" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 342 ว่า"เคชิต แปลว่า ดับ, เลี่ยม, เหลดา, แหดมนัก และว่าสันสกฤตใช้ว่า เคชิต" ในที่นี้ทรงใช้เป็น เคชิต แปลว่า มีอำนาจ

"แจ่มลัษณจิมลิมริมสระ บัทมะคันธินกลืนกลบ" 4

คันธิน มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "คณฺฐ" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

สันสกฤต หน้า 264 ว่า "คนุโช แปลว่า กลิ่น, กลิ่นหอม, ของหอม, น้ำหอม" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 345 ว่า "คนุช (gandha) แปลว่า กลิ่น, กลิ่นหอมฯ ลง "อิน" บัจฉัย เป็น คนุชิน

2. คำบาลีและสันสกฤตที่มีรูปคำตรงพระประสงค์ จะพบว่า การเลือกใช้รูปคำบาลีหรือสันสกฤตขององค์นิพนธ์เท่าที่ปรากฏในกนกนคร ไม่ได้เป็นไปตามคตินิยมทั่วไป หากขึ้นอยู่กับพระประสงค์ของพระองค์ท่านเองเท่านั้น ศัพท์บางคำตามปกติเราใช้รูปบาลี พระองค์กลับใช้รูปสันสกฤต ดังตัวอย่าง

"งามน้ำงามนางกลางชล งามกุ่มทุคฺคฺปลันเหลือ" 1

ทุคฺคฺ มาจากศัพท์บาลีว่า "อูปฺล" ศัพท์สันสกฤตว่า "อูคฺคฺ" ตามปกติเราใช้รูปบาลีว่า อูปฺล แปลว่า คอกบัว แต่ในที่นี้ทรงใช้รูปสันสกฤต ภายพระประสงค์จะให้รับสัมผัสกับ "กุ่ม" ทุคฺคฺ

"นารีมีใจใครหา อาศา เป็นคู่สูสม" 2

อาศา มาจากศัพท์สันสกฤต ตามปกติเราใช้รูปบาลีว่า "อาสา" ในความหมายว่า ความหวัง, ความต้องการ, อยาก, สนิคร

"ข้าทราบในยามศฺยยา พระอิศวรเสด็จมาเข้าฝัน" 3

ศฺยยา มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ศฺยยา" ตามปกติเราใช้รูปบาลีว่า "เสยฺยา" ไทยเรานำมาใช้เป็น ไสยา แปลว่า การนอน, ที่นอน

ศัพท์บางคำ ตามคตินิยมเลือกใช้รูปสันสกฤต พระองค์กลับใช้รูปบาลี เช่น

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

"หมายฟังจึงมาคารพ นอบนบจอมกษัตริย์จักรพรรพ" 1

คารพ มาจากศัพท์บาลีว่า "คารว" สันสกฤตใช้ว่า "เคารว" รูปปกติที่ไทยนำมาใช้เป็นรูปสันสกฤตที่นำมาแผลงให้สะดวกในการออกเสียงเป็น เคารพ แปลว่า ความนับถือ

"พ่อศรีภักนีในใจมัน จักสรรสมบุญสุทธา" 2

สุทธา สำหรับคำนี้เป็นรูปบาลี รูปปกติที่เราใช้คือ สุติสา ซึ่งเป็นรูปบาลีเช่นกัน ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 843 อธิบายว่า "สุทธา, สุติสา, หุสา แปลว่า ลูกสะใภ้" และว่าสันสกฤตใช้ว่า สุนุษา แสดงว่าในคำกลอนที่ปรากฏเป็นรูปบาลีก็จริงอยู่ แต่เป็นรูปที่แตกต่างไปจากที่ใช้กันอยู่

บางขณะทรงใช้ทั้งรูปบาลีและสันสกฤต ในความหมายเดียวกัน เช่น

"หอนซึกภักดาวาวาน เขามาลยมุ่งเข้าเข้าไป" 3

ภักดา มาจากศัพท์บาลีว่า "ภคฺตา" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 571 ว่า "ภคฺตา แปลว่า ภักดา, บัว" และว่าสันสกฤตใช้ว่า ภคฺตฺย องคฺยฺนินพนธ์ ทรงอธิบายศัพท์นี้ไว้ในปทานุกรมสังเขปท้ายเรื่องกนกนครว่า "ภักดา แปลว่า บัว ตามอักษรว่า ผู้เลี้ยง คำนี้แลใช้กันเลื่อนไปเป็น ภักดา ซึ่งวิปริต" 4 นอกจากรูป "ภักดา" แล้ว ยังมีปรากฏในรูปอื่นคือ "ภรรคา" ซึ่งเป็นลักษณะของรูปสันสกฤตใช้ในบางแห่ง ในความหมายเดียวกัน เช่น

"เห็นพญาคนธรรภรรคา ชายอายุพยงนงคราญ" 5

1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

5) เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

"หลังพจนานุกรมโคลโกนิก

ประจักษ์แจ้งจักมัจฉา

.....

.....

มีตสยกกศาตำก้าง

จงฟังคำข่าววอน" 1

มัจฉา มาจากศัพท์บาลีว่า "มจฺจ" สันสกฤตว่า "มตฺสฺย" มีความหมายว่า ปลา เช่นกัน ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 590 ว่า มจฺจโก แปลว่า ปลา" และว่าสันสกฤตเป็น มตฺสฺยก

การเลือกใช้รูปคำตามพระประสงค์ บางครั้งมีใ้มีจุดมุ่งหมายแต่อย่างใด  
ทรงใ้ตามแต่จะพอพระทัย แต่บางครั้งก็ทรงใ้จุดมุ่งหมายเพื่อจะใ้รับสัมผัสกับคำอื่น  
เช่น

การพ ใ้ว่า "หมายฟังจึงมาการพ" เพื่อใ้รับสัมผัสกับ "มา"

สุดหา ใ้ว่า "จักสรรสมบุญสุดหา" เพื่อใ้รับสัมผัสกับ "บุญ" เป็นต้น

๖. คำบาลีและสันสกฤตที่ใ้ในความหมายที่ต่างจากคตินิยม ดังตัวอย่าง

"บุกชฎัดคไพร ไ้เป็น

ถวเถินภูธรคอนคิน" 2

ภูธร มาจากศัพท์บาลีและสันสกฤตว่า "ภูธร" ไทยนำคำนี้มาใ้ในความหมายว่า แผ่นดิน หรือใ้เป็นคำเรียกแทนองค์พระเจ้าแผ่นดิน แต่ในคำกลอนทรงใ้ในความหมายว่า "ภูเข" อันเป็นความหมายดั้งเดิมของศัพท์ ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 585 ว่า "ภูชโร แปลว่า ภูเข, พระราชาผู้ทรงไว้ซึ่งแผ่นดิน" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 761 ว่า "ภูธร (bhūdhara) แปลว่า ภูเข, พระเจ้าแผ่นดิน" เช่นกัน

"คินแห่งเราเห็นเป็นน้ำ

ยาล้ำเราเห็นเป็นศาล" 3

ศาล มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ศาล" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

1067 อธิบายว่า "ศาล (śāla) แปลว่า ศาล, รั้ว, กำแพง, ต้นศาละหรือต้นไม้อื่นๆ" เมื่อเรานำคำนี้มาใช้ มักจะใช้ในความหมายว่า ที่ชำระความ, ที่เทพารักษ์สถิต ในที่นี้ ทรงใช้ในความหมายดั้งเดิมของศัพท์ หมายถึง ต้นไม้

"มัธยมกลมเกลตาเพราะเพริศ ลำเลิศรังสีศรีไส" <sup>1</sup>

มัธยม มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "มध्यม" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 781 ว่า "มध्यม (madhyama) แปลว่า กลาง, ส่วนกลาง, อยู่ในระหว่างกลาง, ส่วนกลางของร่างกาย, เอวของผู้หญิง" เมื่อเรานำมาใช้มักใช้ในความหมายว่า กลาง, ระหว่างกลาง แต่ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายดั้งเดิมของศัพท์ คือ เอว

"พินคินจักเคินตาเห็น มีคเขนในถ้ำสิงขร" <sup>2</sup>

สิงขร มาจากศัพท์บาลีว่า "สิขร" สันสกฤตว่า "สิขร" พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 829 ว่า "สิขร, สิขโร แปลว่า ภูเขา, ยอดเขา, ส่วาน, ยอด, ปลาย" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 1070 ว่า "สิขร (śikhara) แปลว่า ภูเขา, ยอด, ยอดเขา, ยอดไม้" เมื่อเรานำคำนี้มาใช้ นักภาษาจะลงนิคหิตที่กลางคำเป็น สิขร และเปลี่ยนนิคหิตเป็น "ง" ตามหลักการอ่าน เป็น สิงขร มักจะใช้แปลว่า ภูเขา แต่ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า ยอด อันเป็นความหมายดั้งเดิม

"ทุกราษฎร์ลดเลี้ยวเที้ยวคู หาดูรูเรื่องเมืองทอง" <sup>3</sup>

"กรุงไกรไรร่าษฎร์ปราศสัตว์ แสนสังคเหงาใจไรเสียง" <sup>4</sup>

ราษฎร มาจากศัพท์สันสกฤตว่า "ราษฏร" และบาลีว่า "รฏฐ" พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า 879 ว่า "ราษฏร (raṣṭra) แปลว่า อาณาเขต, อาณาจักร,

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.



ชาติ,ประชาชน" ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต หน้า 642 ว่า"รัฐ แปลว่า  
แวนแควน,ราษฎร" ความหมายดั้งเดิมของรูปคำทั้งสอง แปลได้ทั้ง ตัวเมืองและพล  
เมือง แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เราใช้คำทั้งสองในความหมายที่ต่างกัน คือ  
ราษฎร หมายถึง พลเมือง แต่รัฐ หมายถึงตัวเมือง ในคำกลอนที่ปรากฏข้างต้น แสดง  
ว่าทรงใช้รูปคำเดียวกัน คือ ราษฎร ใน สองความหมาย คือ บ้านเมืองและพลเมือง  
ตามลำดับ

"ท่วงที่ท่าทางอย่างล่อ โครหนอนาฉิตพิสมัย" 1

"หนึ่งเหมือนไค้เห็นกลืนจันทร์ 2 หอมพรรณเมฆจิตพิสมัย" 3

พิสมัย ศัพท์คำนี้เองคณฺ์นิพนธ์ทรงอธิบายไว้ในภาคอธิบายว่า พิศมัย มาจาก  
ศัพท์สันสกฤตว่า วิสมย ภาษาบาลีว่า วิมฺหโย แปลว่า แปลกใจ แต่ใช้ว่า"รัก" ก็มาก  
จนความหมายเดิมเลื่อนไป ในกนกนกรปรากฏว่า ทรงใช้คำนี้ในทั้งสองความหมาย  
ควบคู่กันไป "โครหนอนาฉิตพิสมัย" เป็นการแสดงความแปลกใจก่อน เมื่อแปลกใจจึง  
สนใจจนถึงกับรักใคร่ในที่สุด ส่วน"หอมพรรณเมฆจิตพิสมัย" เป็นความหอมที่น่าพิศวง  
ในขณะเดียวกันก็บังเกิดความชื่นชมรักใคร่ เช่นกัน

ข. คำเขมร องคฺ์นิพนธ์ ทรงใช้คำเขมรบ้างในเรื่องกนกนกร แต่เป็นส่วน  
น้อยเมื่อเทียบกับคำบาลีและสันสกฤต คำเขมรที่ทรงใช้บางคำทรงใช้ในความหมายที่  
แปลกไปจากคตินิยม นอกนั้นเป็นคำที่จะพบในวรรณคดีเก่าๆบ้าง ดังตัวอย่าง

"หลากหลายจิตพิศขุนงบุงลักษณะ แปลกนักพากันสรร เสริญ  
เหมือนเมฆยอยอยู่คูเพลิน ลอยเทिरบังพระศศธร " 4

ขุนง มาจากศัพท์เขมรว่า "ขุนง" (คูนอง) พจนานุกรมเขมร-ฝรั่งเศษ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

2 ทรงนี้ควรเป็น"จันทน์" เช่นกัน เพราะในต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า sandle.

3. พระราชมารวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ.กนกนกร, หน้า 30.

4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.



ของเกสคอน โจเซฟ<sup>1</sup> หน้า 256 ใ้คำอธิบายว่า "ซุนง แปลว่า หลัง เช่นหลังมือหลังเท้า, สันเขา, เนินเขา" ไทยใช้คำว่า ซุนง เป็นคำราชาศัพท์ แปลว่า คิ้ว แต่ในที่นี้ องคฺยูนีพนธ์ทรงใช้ในความหมายว่าขนตา การใช้ในความหมายนี้ปรากฏเฉพาะในเรื่อง กนกนกร เท่านั้น

"โสมมขมคำกำเภา                      มัวเมาโหม่นท้ซันแค้น"<sup>2</sup>

กำเภา มาจากศัพท์เขมรว่า "กัเภา" (ก้อมเภา) พจนานุกรมเขมร-ฝรั่งเศส หน้า 454 ว่า "กัเภา แปลว่า ทำให้อุ่น, ทำให้อ่อน, ตื่นเต้น, กระตือรือร้น" ในที่นี้ทรงใช้ แปลว่า ถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความเคืองครอน

"สืบเรื่องเมืองคำอำไพ                      หาญรู้ในไพรแวง"<sup>3</sup>

แวง มาจากศัพท์เขมรว่า "แวง" (แวง) พจนานุกรมเขมร-ฝรั่งเศส หน้า 1662 แปลว่า ยาว, ความยาว

"รันทมกรรมกรรมทางน                      ล้างคนในห้วงทุกซ้ใหญ่"<sup>4</sup>

ทางน มาจากศัพท์เขมรว่า "ทงน, ทังน" (ตีรมังวัน) พจนานุกรมเขมร-ฝรั่งเศส หน้า 820 แปลว่า แยกภาระหนัก ในที่นี้ทรงแปลว่า หนัก

"วันคั้นซึนองคฺยฺตรงกาย                      ทุกซ้มลายรักล้าจรัญ"<sup>5</sup>

จรัญ เข้าใจว่ามาจากคำว่า "จรัญ" (จรัญ) ซึ่งเป็นคำเขมร พจนานุกรม

<sup>1</sup> Guesdon, Joseph, Dictionnaire Combogien-Francais, II.

(Paris: Les petit-fils de plon de nourrit, 1930), p. 256.  
หมายเหตุ: คอไปเมื่อกลางถึง พจนานุกรมเขมร-ฝรั่งเศส คือ ฉบับที่กลางถึงนี้

<sup>2</sup> พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ, กนกนกร, หน้า 67.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

<sup>5</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

นุกรมเชมร-ฝรั่งเศส หน้า 460 อธิบายว่า "จรรยา ถ้าเป็นนาม แปลว่า นาม, เลียน ถ้าเป็นกริยา แปลว่า ทำให้สับสน, ปนกันยุ่ง, มีคัมภีร์, ฉงน, มึนเมา" ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า ทำให้สับสน หมายถึงว่า ระหว่างที่นางกนกเรชาออกติดตามหาสามี บางขณะได้รับความทุกข์อย่างแสนสาหัสจนไม่อยากจะมีชีวิตอยู่ต่อไป แต่ด้วยความรักที่มีต่อกันอย่างลึกลับ ทำให้เผื่อนใจทน ความรักและความทุกข์ที่เกิดขึ้นทำให้นางเกิดความสับสน

"พวกเราเอาเป็นที่พึ่ง

หวังสิ่งสุขล้นถ้วนสิ่ง" 1

"ปิ่นพลางพิมพาราพึ่ง

สำเนียงกิ่งไม้ใบบัง" 2

สิ่ง, สำเนียง มาจากศัพท์เชมรว่า "สิ่ง" (สิ่ง) พจนานุกรมเชมร-ฝรั่งเศส หน้า 1743 อธิบายว่า "สิ่ง แปลว่า ก. ไม่เลย, เพียงแต่, แน่นนอน, ทั้งหมด ข. พัก, หยุด, ตั้งภูมิลำเนา, อยู่, อาศัย" ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า อยู่, อาศัย

"โดยแบบความสพรทพร้อม

หวานล่อมน้ำใจในบุญ" 3

"ขาน้ำเพ็ญบุญคุณขัย

โดยใจจงรักภักดี" 4

โดย มาจากศัพท์เชมรว่า "โดย" (โดย) พจนานุกรมเชมร-ฝรั่งเศส หน้า 635 ให้คำแปลว่า "ตาม, ภายหลัง, ค่อย, เกี่ยวกับ, จาก, เพราะว่า" ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า ตาม และ ค่อย ตามลำดับ

"ศศรรตีของสองทิก

คูลึกเคื่อนไรใส่สิ่ง" 5

ทิก มาจากศัพท์เชมรว่า "ทิก" (ตึก) พจนานุกรมเชมร-ฝรั่งเศส หน้า 787 ให้คำแปลว่า "น้ำ, ของเหลว, น้ำลไม" ในที่นี้ทรงใช้แปลว่า น้ำ บางครั้งทรง

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

ใช้คำนี้เป็นคำพ้องรูป เช่น "วายทิกนิกสทกอกทิก ในสมุทรสุคตลิกคิกถัน" <sup>1</sup> ทิก คำแรกเป็นคำเขมร แปลว่า น้ำ ส่วนคำที่สอง เป็นคำไทย แปลว่า ตึกๆ (อาการเด่น..อย่างเร็วของหัวใจขณะเกิดความหวั่นไหว)

"แซกซอกซอกซำซำงื่อ <sup>2</sup> คุมคือดิ่งกันคั้นเคิน" 2

ซำงื่อ มาจากศัพท์เขมรว่า "ซัง" (จ้วงงื่อ) พจนานุกรมเขมร-ฝรั่งเศส หน้า 549 ให้คำแปลว่า "ความเจ็บป่วย, ไข้, ความลำบาก, ความโศคร้าย" ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า ความลำบาก

"เนาเรือเหนือสรสัปมี <sup>3</sup> ตรีณจันทร์นวลชวนชม" 3

เนา มาจากศัพท์เขมรว่า "เนา" (เนิว) พจนานุกรมเขมร-ฝรั่งเศส หน้า 908 ให้คำแปลว่า "อยู่, อาศัย" ในที่นี้ทรงใช้แปลว่า อยู่

"ให้เขาเข้ามาอย่าพัก <sup>4</sup> กุจักอุปถัมภ์ค้ำกล" 4

ค้ำกล มาจากศัพท์เขมรว่า "กุก" (กุกอ) พจนานุกรมเขมร-ฝรั่งเศส หน้า 742 ให้คำแปลว่า "ทหารยาม, ตั้งขึ้น, ก่อตั้ง, ยก" ในที่นี้ทรงใช้แปลว่า ยกเชิงรุก

### 3.2 การใช้คำไทยโบราณ

คำไทยโบราณเท่าที่ปรากฏในเรื่องกนกนคร มี

"เสี้ยกลจนหลงวงเวียน <sup>5</sup> นำ เขียนนำชาฎาอาคมะ" 5

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

<sup>2</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

<sup>5</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

ชาฎ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน <sup>1</sup> ว่าเป็นคำโบราณที่เลิกใช้กันแล้ว  
แปลว่า การฆ่า การทำลาย หรือ ตี

"ศึกษาศาสตร์อักษรอาจุศค                      ขงยุทธกาจแคว่นุแคนไหว" <sup>2</sup>  
"เมืองการหนักจักลา                              ไปพาเรือแดนถกวนลม" <sup>3</sup>

แคว่น พจนานุกรมไทยว่า เป็นคำไทยโบราณ ถ้าเป็นคำนามแปลว่า แก่น  
ถ้าเป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า แกล้วกล้า, ว่องไว

"เคราะห์ใหญ่ไล่ตามตามทัน                      แกล้งกลั่นบร่ายบายร้อน" <sup>4</sup>  
บาย เป็นคำไทยโบราณ อักษรวิธานศัพท์ ฉบับหมอบเรคเคย์ <sup>5</sup> หน้า

375 อธิบายว่า

บาย, ทา, เช็ด คือ การที่เช็ดเข้านั้น, คนเอาของเปียกเหลว  
เหมือนคินโคลนเช็ดเข้านั้น  
บาย ปูน, ทาปูน คือ การที่คนควักปูนออกจากเตา แล้วเช็ดเข้า  
ที่ใบพลุนั้น  
บาย พลุ คือ การที่คนควักเอาปูนเช็ดเข้าที่ใบพลุนั้น  
บาย ทา, ทาบาย, เช็ดบาย คือ การที่คนวางถ้อยปูนเอาไม่  
เกลี้ยงควักปูน, แล้วบายเข้าที่ฝา  
ผนังนั้น

<sup>1</sup> พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดคนนทชัย,  
2523), หน้า 655.

หมายเหตุ: ต่อไปถึงกล่าวถึง พจนานุกรมไทย คือ ฉบับที่กล่าวถึงนี้

<sup>2</sup> พระราชวรราชวังขอ กรมหมื่นพิทยาดงกรณ, กนกนคร, หน้า 46.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

<sup>5</sup> คร. แคนปีช แรคเคย์, อักษรวิธานศัพท์ (Dictionary of The  
Siamese Language ) (กรุงเทพฯ. ม.ป.ท., 1873).

หมายเหตุ: ต่อไปเมื่อกล่าวถึง อักษรวิธานศัพท์ คือ ฉบับที่กล่าวถึงนี้

ปัจจุบันใช้ว่า ป้าย แทนสิ่งแปลว่า ทำให้คิด, ไล้

"เขียนทุกซ์เขียนตามมาถึง เหมือนกลิ้งกลางหล่มจมนาน" <sup>1</sup>

เขียน พจนานุกรมไทย อธิบายว่า "เขียน เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า ซึ่ง กระจ่าง ปราศจากเมฆตากรฤต, หาวหาญหมกความมืด เป็นคำโบราณ แปลว่า เหตุ" สำหรับความหมายของคำวิเศษณ์ เป็นความหมายของ "เขียน" ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ส่วนที่มีความหมายแบบคำโบราณ แปลว่า เหตุ นั้น มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีบางเรื่องนอกเหนือจากในกนกนกร เช่นในเรื่องตะเลงพ่ายว่า "เขียนนั้นจึงหากให้ ฉัตรหัก เห็นแธ" <sup>2</sup>

"แรคซ่างกว้างม้าม่าเคี้ยว งูเงี้ยวหนีหมู่มูราย" <sup>3</sup>

เคี้ยว เป็นคำโบราณ มีปรากฏใช้ในวรรณคดีเก่าๆ พจนานุกรมไทยให้คำแปลว่า "รีบไป, รีบมา, เคี้ยวหรือเคี้ยว ก็ใช้" แต่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ให้คำแปลไว้ในหนังสือภาษาไทยเรื่องอนันตวิภาคว่า "เคี้ยว แปลว่า ถึง คุณคำว่า บทันเคี้ยวยามครึ่ง" <sup>4</sup> ในที่นี้ทรงใช้แปลว่า ถึง เช่นกัน โดยอธิบายไว้ในพจนานุกรมสังเขปว่า มาเคี้ยว แปลว่า มาถึง

"คู่สี่กริบรีบไปในที่

ปลาถูกขูดตามความไป" <sup>5</sup>

"สี่สี่หนีเสือหนีอ้าย

โคควายแรคซ่างกว้างถึก" <sup>6</sup>

<sup>1</sup> พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนกร, หน้า 148.

<sup>2</sup> กรมปรมาณูทิศอินทร์, ลิลิตตะเลงพ่าย (นครหลวง: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2514), หน้า 146.

<sup>3</sup> พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนกร, หน้า 137.

<sup>4</sup> พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), "อนันตวิภาค", ภาษาไทย ภาคที่ 2 (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2504), หน้า 391.

<sup>5</sup> พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนกร, หน้า 111.

<sup>6</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.



### 3.3 การใช้คำเดียว

องค์บัญญัติทรงใช้พระปรีชาสามารถทางก้านอักษรศาสตร์ สรรพคำที่เต็ม: ความหมายและให้ภาพในขณะเดียวกัน มาใช้ในคำกลอนของพระองค์ได้อย่างเหมาะสม เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเรื่องกนกนกรองค์บัญญัติทรงนิยมใช้คำเดียวมาก ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะลักษณะบังคับทางก้านจำนวนคำของคำประพันธ์ เป็นสำคัญ ปรากฏเป็น การใช้คำเดียวในลักษณะต่างกัน ดังนี้คือ

3.3.1 คำเดียวในลักษณะคำซ้อน

3.3.2 คำเดียวที่ใช้ในความหมายรอง

3.3.3 คำเดียวแปลกตาที่ไม่มีปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ

3.3.4 คำเดียวที่ใช้ในบริบทอื่นๆ

3.3.1 คำเดียวในลักษณะคำซ้อน ภาษามัจจุบันนิยมนำคำอื่นมาขยายคำเดียว เพื่อเน้นความหมายของคำให้ชัดเจนขึ้น เช่น เสื่อสาด เป็นคัน แต่ในเรื่องกนกนกรทรงใช้คำประเภทนี้ในลักษณะคำเดียว เช่นเดียวกับ การใช้คำเดียวในหนังสือสมัยเก่าๆ เช่น มหาชาติคำหลวง ดังตัวอย่าง

"ไว้ตูซ้ำชวนผลาญมาเป็นกัษ บำเรอรักษแต่พระบาทเทอญ" <sup>1</sup>

ชวน มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ใฝ่, เสาะหา, แสวงหา

ชวน บัจจุบันใช้คู่กับคำว่า ซวาย เป็นคำซ้อนว่า ชวนซวาย ในมหาชาติคำหลวงใช้เป็นคำเดียว ในความหมายเดียวกัน คือ เสาะหา แสวงหา

สำหรับกนกนกร คำเหล่านี้มีปรากฏอยู่มาก ดังตัวอย่าง

"เพียงเพลิงเริงไล่ไกลซิด ยิ่งคิดยิ่งคร่ำซวนนั๊ก" <sup>2</sup>

<sup>1</sup> มหาชาติคำหลวง, ในอนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนางสาวรายุ วัฒนสุกุล (ชนบุรี: ห.ส.น.สามเจริญพานิช, 2511), หน้า 126.

<sup>2</sup> พระราชนิพนธ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนกร, หน้า 17.



ขาม มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ย่ำแยง, คร้าม

ขาม ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า เกรง เป็นคำซ้อนว่า เกรงขาม ในกนกนكريใช้  
เป็นคำเดียวในความหมายเดียวกัน คือ คร้าม, ย่ำแยง, เกรง, กลัว

"เธอเห็นสาวน้อยลอยเรือ ทอนเปื่อนัยนาบัวพุ่ง" 1

พุ่ง มีความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า ปลิวไป, ตลบไป, พัดไป

พุ่ง ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า ชาน เป็นคำซ้อนว่า พุ่งชาน ในกนกนكريใช้เป็น  
คำเดียวในความหมายเดียวกัน คือ กระจายไป, ตลบไป, พัดไป, ไม่สงบ คำมีคำว่า  
"บัว" นำหน้าเน้นความหมายของคำว่า พุ่ง ให้ชัดเจนขึ้น

"พระเสด็จองค์เดียวเที่ยวจร จากนครสุนทรซอนเกิน" 2

ซอน มีความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า ซอนไป, เสียด, ซุก

ซอน ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า ซอก เป็นคำซ้อนว่า ซอกซอน ในกนกนكريใช้  
เป็นคำเดียวในความหมายเดียวกัน คือ คั่นกัน, เสียด, ซุก, แทรกไป

"ขามอ๊กซัใจไม่ยั้ง แคนคังขุนคว้านำตา" 3

คว่ำ มีความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า ร่องไห

คว่ำ ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า คววย เป็นคำซ้อนว่า คว่ำคววย หรือ คววยคว่ำ  
ในกนกนكريใช้เป็นคำเดียวในความหมายเดียวกัน คือ ร่องไห

"ดูรากาคำอำมหิต ความคึกคักแค้นแสนเหลว" 4

เหลว มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ไม่มีเนื้อ, ไม่ไถ่เรื่อง

เหลว ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า ไหล เป็นคำซ้อนว่า เหลวไหล ในกนกนكريใช้

1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 33..

4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

เป็นคำเดียวในความหมายเดียวกัน คือไม่เป็นเรื่อง ไม่ได้เรื่อง

"แน่มันเมี้ยนเสียวมุกคุดคู้ - ยั่งอยู่ยงยอดเขานี้" 1

เมี้ยน มีความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า มิค, ลีบลิ, ซอน

เมี้ยน ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า มิค เป็นคำซ้อนว่า มิคเมี้ยน ในกนกนครใช้เป็นคำเดียวในความหมายเดียวกัน คือ ซอน, ลีบลิ

"กริ่งกัยใจว้าวอาวรณ - อื่นอ่อนอกโหยโรยแรง" 2

ว้าว มีความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า ว่าง, เปลี่ยว, เปล่าใจ, ใจหาย

ว้าว ปัจจุบันใช้เป็นคำซ้อนว่า ว้าวเหว ในกนกนครใช้เป็นคำเดียวในความหมายเดียวกัน คือ เปลี่ยวใจ, เปล่าใจ

### 3.3.2 คำเดี่ยวที่ใช้ในความหมายรอง ดังตัวอย่าง

"ให้เขาเข้ามาย่ำพัก - กูจักอุปถัมภ์ค้ำคอง" 3

พัก ความหมายที่ใช้กันโดยทั่วไปคือ หยุดชั่วคราว, อยู่ชั่วคราว แต่ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า รังรอง, ซ้ำ ซึ่งเป็นความหมายรอง

"ข้าจักซักความตามมี - ขอเชิญโยคีศรีรับฟัง" 4

ซัก ความหมายหลักที่ใช้กันทั่วไปคือ ฉุด, ลาก, เหนียว, รัง แต่ในที่นี้มีความหมายว่า นำเอามา, บอก, เล่า

"เอาเล่นเป็นจริงคั้งแคะ - รีบแร่เร็วไปไปควรร" 5

คั้ง ความหมายหลักที่ใช้กันโดยทั่วไปคือ เทียง, ตรงลงมา แต่ในที่นี้ทรง

1: เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

2: เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

3: เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

4: เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

5: เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

ใช้ในความหมายว่า แน่ คึงแถ คือ แน่ใจ

"ทรงคักก็จักทรงยินดี ในที่ทานอวยช่วยซ็อน" 1

ซ็อน ความหมายหลักที่ใช้กันทั่วไปคือ ตักขึ้น, ยกขึ้น, เครื่องมือสำหรับตักของกิน แต่ในที่นี้ทรงใช้ในความหมายว่า อุ่นชู, ช่วยเหลือ

"ถือกทองส่องแหวแลเรียง ไฟเพียงสีฉานปานกัน" 2

แหว ความหมายหลักที่ใช้กันทั่วไปคือ เสียงที่แสดงอาการคู้ ในที่นี้เป็นลักษณะของความหมายนัยประหวัด แสงแหว คือ แสงที่ส่องจับตาอย่างรวดเร็วและบาดตา ปกติ"แหว" ใช้กับเสียงเท่านั้น

### 3.3.3 คำเดี่ยวแปลกตา ที่ไม่มีปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ดังตัวอย่าง

"นงแสนแนนสรวงปวงอร นางอมรนางมนุษย์สุดแมน" 3

นง ความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า นง เป็นคำนาม แปลว่า นาง ใช้ นำหน้าคำอื่น นงคราญ คือนางงาม นางสาว นงนุช คือนางน้อย นงพะงา คือนางงาม นงพาด คือนางสาวรุ่น นางสาวเด็ก ฯลฯ ส่วนใหญ่เรามักจะเห็นในลักษณะการใช้ควบกับคำอื่น แต่ในที่นี้ทรงใช้เป็นคำเดี่ยว แปลว่า ผู้หญิง, นาง

"หันชวหน้าหลังนั่งรอ ยืนกล่ออยู่กลางทางคอง" 4

กล่อ ความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า กล่อ เป็นคำนาม แปลว่า เรือโกลน เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า กลม เป็นกริยา แปลว่า ทำให้กลม ในที่นี้ทรงใช้เป็นคำกริยา มีความหมายว่า ยืนล้อมเป็นวงกลม

1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

### 3.3.4 คำที่ใช้ในบริบทอื่นๆ กังคัวอย่าง

"เสมอเหมือนเคียนเคนเพ็ญเพรา      นำพเน้าพนอน้อมอ้อมองค์" 1  
 "ไคนองแนมกายหมายอ้อม      จักถนอมใจสนิทซิดเชื้อ" 2

อ้อม ความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า ถนอม สงวน เก็บงำ ปกคิมักใช้  
 กับสิ่งของ เงินทอง อักษราภิธานศรียท์ หน้า 819 ให้คำอธิบายว่า

อ้อม, ถนอม คือ ซักข์ของอาหารกินเช่นนั้น เหมือนมีของ  
 มีเขาเป็นคน มีนอยกด้วจะหมคเร็ว ของภอ  
 มือหนึ่งซักไว้ เป็นสองมือสามมือไคนั้น 3

อ้อม ใช้กับพวกสิ่งของเครื่องใช้ อาหารการกินเสมอมา แต่ในที่นี้ตรงนำ  
 มาใช้กับตัวบุคคล

"มุ่งร้ายหมายมาน่าจะ      สำเร็จเค็ดตะปะถาณี" 4

เค็ด ความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า เป็นคำกริยาแปลว่า ทำให้ขาดด้วย  
 เล็บ มักใช้กับสิ่งของ เช่น เชือก ดอกไม้ ฯลฯ อักษราภิธานศรียท์ อธิบายว่า

เค็ด, ขาด, ตัด คือ การที่ขาดออกจากกัน ถาหนียกด้วยเล็บ  
 ใ้ขาดออกไปนั้น เหมือนอย่างคนเค็ดคอกไม้  
 เค็ดกาน คือ การที่คนเอาเล็บหนียกานสิ่งของทั้งปวงให้  
 ขาดออกนั้น เหมือนอย่างคนเก็บพลู เป็นคน  
 เค็ดขาด คือ การเค็ดให้ขาดออกจากกันนั้น  
 เค็ดขั้ว คือ การเอาเล็บเค็ดขั้วผลไม้ทั้งปวงให้ขาด  
 ออกจากกันนั้น เหมือนอย่างคนเค็ดขั้วลูกไม้ถาคอกไม้  
 เค็ดขั้ว คือ การที่เค็ดขั้วนั้น

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

3 คร. แคนปีช แบรดเลย์, อักษราภิธานศรียท์, หน้า 819.

4 พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาสงคราม, กนกนคร, หน้า 19.

เกิดเงื่อน คือ การที่เกิดหัวเงื่อนที่ต่อนั้นเหมือนอย่างคนทอดูก  
 เกิดเงื่อนค้าย  
 เกิดคอกไม้ คือ การที่เกิดเอาคอกไม้ทั้งปวงนั้น เหมือนอย่าง  
 พวกเก็บคอกไม้  
 เกิดควน คือ การที่เกิดเอาสิ่งของทั้งปวงซาคควนออกไปนั้น <sup>1</sup>

จะเห็นว่าคำว่า "เกิด" มักใช้กับสิ่งของเสมอมา ไม่ใช่กับนามคະซึ่งที่  
 ปรากฏในคำกลอน หากจะใช้จะใช้คำว่า ทำลาย แทน

"เชิงชวณยานยัวโยคะ      คามสปลดคปะเพราะเจ้า" <sup>2</sup>

ปลด ความหมายตามพจนานุกรมไทยว่า เอาออก, ปลดปล่อย, เบื้อง, มักใช้กับ  
 สิ่งของเช่นเดียวกับคำว่า เกิด ไม่เคยมีปรากฏใช้ในปริบทนี้

นอกจากนี้ยังมีคำแปลตามบางคำเกิดจากการนำคำเดียวที่เกิดจากการตัดคำ  
 ช้อนมาประสมกัน เกิดเป็นคำใหม่ที่มีความหมายในเชิงแนะนำภาพ เช่น

"ผู้คนอลหม่านพลานพลุก      อุกหลุกเหลือ้นับคับคั้ง" <sup>3</sup>

อุกหลุก อุก มาจากคำช้อนว่า อุกอาจ แปลว่า ลวงเกิน, รุกราน, หนักหน่วง,  
 คุ้มพลกักร หลุก มาจากคำช้อนว่า หลุกหลิก แปลว่า ลุกลน, ไม่เรียบร้อย, ชน, ไม่สุภาพ  
 "อุกหลุก" ในที่นี้จึงมีความหมายว่า รุกเขามาอย่างรุกรานไม่เป็นระเบียบ

"ปลดมองค้งเขาว์เคาไฟร      พาให้รีบสี่สี่ฉลัน" <sup>4</sup>

สี่สี่ฉลัน สันนิษฐานว่า สี่ มาจากคำช้อนว่า สี่สี่ฉลัน ซึ่งมีความหมายว่า  
 เร็วเกินไป, ลุกลน, สันดาน ส่วน ฉลัน มาจากคำช้อนว่า ฉลันสี่สี่ ซึ่งมีความหมาย

<sup>1</sup> คร. แคนปีช แบรคเคย์, อักขรวิธานศัพท์, หน้า 216.

<sup>2</sup> พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนคร, หน้า 19.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 166.

ว่า หุนหันไปโดยเร็ว "ดล็ดลัน" ในที่นี้จึงมีความหมายว่า รีบร้อนไปโดยเร็ว

ทั้ง "ออกหลุก" และ "ดล็ดลัน" ให้ความหมายในเชิงแนะนำภาพให้ผู้อ่านเห็น ความรีบร้อนไม่เป็นระเบียบอย่างชัดเจน

### 3.4 การใช้คำขยาย

ส่วนใหญ่เป็นคำวิเศษณ์ที่นำมาขยายคำอื่นๆ คงเป็นเพราะลักษณะบังคับทาง ทานสัมพันธ์ ที่ทำให้ห้องคณูปนิพนธ์ทรงใช้คำขยายในบริบทที่แตกต่างไปจากคตินิยม เช่น

"ตรองครีดิ๊กเห็นเช่นนั้น                      พรางสอดส่องขรรค์คมเกล้า" <sup>1</sup>  
"กองบุญหนุนกรรมทำดี                      โยคีพรตเกล้าแววกัย" <sup>2</sup>

เกล้า เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า กล้า, องอาจ, ว่องไว, เก่ง มักใช้เป็นคำซ้อน ว่า แกล้วกล้า และใช้กับกิริยาอาการของบุคคล ไม่ใช่กับสิ่งของหรืออานตบะ อย่างที่ ปรากฏในคำกลอน "ขรรค์คมเกล้า" คือ ขรรค์ที่มีความคมมากนั่นเอง ส่วน "พรตเกล้า" คือ พรตที่แก่กล้า

"จักหันฉันไคไครรู้                      โอฎออกกรมคมกล้า" <sup>3</sup>  
"ตรึกไตรในแคแฉแล้ว                      ทูรงชักขร ฤคเกล้ากุมกล้า" <sup>4</sup>  
"จงอโศกศรีไพโรไพศาล                      ช่วยสุมานทุกขชากลาไชโย" <sup>5</sup>  
"งามจันทร์คั่นฟากกล้าแสง                      แชนแข่งรัศมีศรีใส" <sup>6</sup>

กล้า เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า แข็ง, เช่น เหล็กกล้า, แรง เช่น กลันกล้า ไม่ปรากฏมีใช้กับความทุกข์, ความคม หรือ แสงอย่างที่ทรงใช้ในคำกลอน ในที่นี้

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.

6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 181.

"กล้า" มีความหมายว่า มาก นั่นเอง

"อีกอึดซึก <u>เข้ม</u> เต็มดวง	พัทตร์เผือกเคือกดวง <u>แกร่ง</u> อัน" 1
"เหมือนมีสมุทร <u>ไว</u> ในเนตร	สังเวชชุลนัยน์ไหล <u>เข้ม</u> " 3
"เผาแฉกแฉก <u>เข้ม</u> เต็มดวง	เหมือนดวงในอกหมก <u>ไฟ</u> "

เข้ม เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า กล้า, แรง, แกร่ง, จัด ในอักษรวิธานศรีบท อธิบายว่า "เข้ม คือ ความที่เหล้ากล้าแรงนัก, ถาน้ำนิ่ง น้ำข่อย, น้ำตาล กล้าแรงหนัก นั้น" โบราณใช้ เข้ม กับรสอาหาร ปัจจุบันใช้กับสี, รสอาหาร แต่ไม่ใช้กับ ความอึดอัดใจ ความทุกข์ หรือ ความร้อนของแสงแดด อย่างที่ปรากฏในคำกลอน ในที่นี้ เข้ม แปลว่า มาก เช่นกัน

"เรงามยิ่งสามโลก <u>กว้าง</u>	อาจล้างคาบสมุทร <u>ใหญ่</u> " 4
"อังกนก <u>เร</u> ชาเทวี	ยุวศิวรามวัย <u>ใหญ่</u> แล้ว" 5

ใหญ่ เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า โต, สำคัญกว่า, ยิ่งกว่า, เต็มที่ มักใช้กับสิ่งของ หรือเรื่องราว เพื่อบอกขนาด ในที่นี้ทรงใช้กับอายุคน และการบำเพ็ญตบะ

"หอนมีชนโคไถ <u>กล</u> กราย	เมือง <u>หม้าย</u> อยู่ <u>ร่าง</u> กลาง <u>ชล</u> " 6
-----------------------------	--

หม้าย (มาย) ถ้าเป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า ไร้คู่ตัวเมีย มักใช้กับบุคคล เช่น แม่หม้าย พ่อหม้าย เป็นต้น ในที่นี้ทรงใช้กับ เมือง มีความหมายว่า เมืองร้าง ( มีเพียงศพนางกนกเรชาอยู่เพียงศพเดียว)

1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

5) เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

6) เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

"ย่างเท้าก้าวไปไชน ใช้กินใครกินลินชิ่ง" 1

ชิ่ง เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า กำลัง, แรง ใช้เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ ในที่นี้ทรงใช้กับความดี แปลว่า มาก

"ปวงโจรโจร่ายตายเตียน ข้าเขียนตามทรงบงการ" 2

เตียน เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า ไม่รก, เรียบราบ, หมกไป มักจะใช้กับ บ้าน เรือน ต้นไม้ อักษราภิธานศรียท์ อธิบายว่า

เตียน, ไม่รก เป็นชื่อที่แปลว่าเตียนไม่มีสิ่งไรนั้น, เหมือนอย่างเขาพูดกันว่าที่นี้เตียน, ฤาเรือนเตียน ส่วนเตียนนั้น, เตียนเคลิบ คือ เตียนตะลอมไปไกลแลสุดสายตานั้น เช่น

ห้องทงที่เตียน

เตียนรัน ที่เตียนรันรันควยตนไม้ั้น เช่นป่าระหงที่

เตียนสะอาจ

เตียนโลง ที่เตียนแลโลงไปนั้น เช่นที่กลางทุ่งฤาปากอ่าว

ทะเล

เตียนเลี่ยน คือ ที่เขาถางแลกวาคบักเป้าไม้ไผ่งเผาเท่า

นุสิกรานี้

เตียนสอาจ ที่เลี่ยนเตียนไม้ไผกโครกนั้น เช่นเรือนพวก

หมออะเมริกร 3

ในที่นี้ทรงใช้กับบุคคล แปลว่า หมกไป

"คอเข้าครากรำปรัมปรา จึงเห็นราคาความหม่ม" 4

ปรัมปรา เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า สืบๆกันมา, เก่า, ก่อน โดยทั่วไปมักใช้กับเรื่องราว ในที่นี้ทรงใช้กับ บุคคล แปลว่า เกนมาก

1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 162.

3) คร. แคนปี่ช แบรคเลย์, อักษราภิธานศรียท์, หน้า 253.

4) พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ, กนกนคร, หน้า 91.



"เช่นนี้โคทุกซุกซุม บัญญาสุซุมดาณี" <sup>1</sup>

ซุกซุม เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า มีมาก, มีบ่อยๆ มักใช้เป็นคำเดียวกับว่า "ซุก" หรือ "ซุม" ใช้กับฝน เช่น ฝนซุก ใช้กับสัตว์ เช่น ยุงซุม เป็นต้น ในที่นี้ทรงใช้กับความ รู้สึกภายในจิตใจ แปลว่า หนักมาก

"อรไทยใจสิ้นขวัญเปรี้ยว แสนเสียวอกอนาถหาวคจริง" <sup>2</sup>

เปรี้ยว เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า ไม่เชื่อ, ว่องไว มักใช้กับกิริยาของสัตว์ ในที่นี้ทรงใช้กับขวัญ คือ ขวัญหนี นั่นเอง

### 3.5 การใช้คำเสริมสร้อย

ในบทความเรื่อง แบบการเสริมสร้อยในภาษาไทยและภาษาเขมร ดร. กาญจนา นาคสกุล ให้ความหมายของคำเสริมสร้อยไว้ว่า

การเสริมสร้อย (Eraboration) ก็คือการเสริมแต่งขยาย คำ วลี หรือ ประโยค ด้วยการเติมคำ วลี หรือประโยคที่มีรูป (form) เท่ากับส่วนเดิมและมีความหมายเหมือน คล้ายคลึง สนิบสนุน หรือตรงข้ามกับส่วนเดิม เพื่อความสะกดก ขาวพเจ้าขอ เรียบูกุคำ วลี หรือประโยคที่ได้รับการขยายตามวิธีกรูขวาง คนนี้ว่า คำเสริมสร้อย (Eraborations form )

ฉะนั้น คำเสริมสร้อยที่กล่าวถึงในที่นี้ คือ คำที่ได้รับการเสริมขยายด้วย ส่วนที่มีความหมายคล้ายคลึง สนิบสนุน หรือตรงกันข้ามกับส่วนเดิมนั่นเอง

คำเสริมสร้อยที่ปรากฏในเรื่องกนกนคร เป็นประเภทคำเสริมประสม ซึ่ง

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 186.

3 กาญจนา นาคสกุล, "แบบการเสริมสร้อยในภาษาไทยและภาษาเขมร", กรอง: ภาษาและวรรณกรรม (ประชุมบทความเชิงวิชาการ ชุมนุมอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 87.

มี 4 พยางค์ เป็นคำที่ประกอบขึ้นจากคำหลายคำซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงกันมาเรียงกันเข้าให้เป็นระเบียบ ดังตัวอย่าง

กรุณาปราณี	ทะเลาะเบาะแว้ง
หัวเราะเยาะเย้ย	ศิรินพันแทง
สุขเกษมเปรมปรี	ทนต์นอมกล่อมเกลี้ยง
ศิษย์ร้องป่าว	ฤาษีชีไพร
ปลอญปละละเลย	รักริ่งศรีงศตรา
เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า	ลำบากยากเข็ญ
ขุนของหมองใจ	คำสาสามานย์
ลึกลับซับซ้อน	แยกเขี้ยวเคี้ยวฟัน
รังเกียจเคียดแค้น	ปกปักรักษา
ตักน้ำคำข้าว	ซาคตบกบพรอง
ภูตผีปีศาจ	กำลังวังชา
อกสั้นขวัญป็น	รูปร่างหน้าตา
สลับศรีบพิง	แลบลิ้นปลิ้นตา
ฝึกแคลอเชอเซอะ	กำเริบเสิบสาน
หนักอกหนักใจ	สำราญบานใจ
ยกข้อสอพยาน	สืบข้อคอคความ

เป็นต้น

องค์นี้พนธ์โปรดการใช้จ่ายเสริมสร้อยประเพศนี้มากในเรื่องกนกนคร คงจะเป็นเพราะทรงเห็นว่าคำเหล่านี้มีลักษณะคล้องจองในตัวของมันเอง ขณะเดียวกันเป็นคำที่สื่อความหมายได้ชัดเจน ดูเหมือนพระองค์จะตั้งข้อบังคับพระองค์เองไว้ในเรื่องการสัมผัส ให้แต่ละวรรคมีคำสัมผัสในถึง 2 แห่ง เมื่อเป็นดังนั้น การใช้จ่ายเสริมประสมเหล่านี้ จึงช่วยในการประพันธ์ได้มาก

### 3.6 การสร้างคำ

ในการแต่งคำประพันธ์ กวีจำเป็นต้องสร้างถ้อยคำใหม่ ๆ ขึ้นใช้ ประการแรกเพื่อแสดงภูมิรัฐของตน และอีกประการหนึ่ง แบบแผนคำประพันธ์กำหนดในเรื่องจำนวนคำและสัมผัส กวีจึงจำเป็นต้องใช้คำที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดสไพเราะและสอดคล้องกับแบบแผนอันพิถีพิถันมากที่สุด การประพันธ์ของกวี มีหลายวิธี อาทิ การแผลงคำ การตัดคำ การเติมคำ และการสร้างคำในลักษณะของการสมาสและสนธิ

เรื่องการแผลง ตัด หรือเติม และสร้างคำ ในลักษณะของการสมาสและสนธิจะเป็นเรื่องธรรมดา สำหรับภาษาในวรรณคดี กวีทุกท่านมีสิทธิ์ที่จะแผลง ตัด เติม หรือสร้างคำใหม่ ๆ ขึ้นใช้ได้ เพื่อประโยชน์ในการประพันธ์ ลักษณะเฉพาะพระองค์ในหัวข้อการสร้างคำนี้ ปรากฏอยู่ที่การเลือกใช้คำที่แตกต่างจากกวีท่านอื่น ๆ แล้วนำมาแผลง ตัด เติม หรือสร้างคำด้วยวิธีสมาส หรือ สนธิอีกชั้นหนึ่ง

การศึกษาเรื่องการสร้างคำนี้ ผู้วิจัยแบ่งเป็นหัวข้อย่อยดังต่อไปนี้คือ

- ก. การแผลงคำ
- ข. การตัดคำหรือพยางค์
- ค. การเติมคำหรือพยางค์
- ง. การสมาสและสนธิ

ก. การแผลงคำ คือ การเปลี่ยนแปลงรูปและเสียงคำให้ผิดเพี้ยนไปจากเดิม คำชนิดนี้มีไวยากรณ์มากในภาษาไทย โดยเฉพาะในวรรณคดี ส่วนใหญ่เป็นคำที่มาจากภาษาอื่น แผลงใช้เพื่อประโยชน์ในการประพันธ์ การแผลงคำมี 2 ชนิดคือ แผลงสระ และแผลงพยัญชนะ เท่าที่ปรากฏในเรื่องกนกนคร มีดังนี้

1. การแผลงสระ ดังตัวอย่าง

"สอบชักหลักอันมั่นคง                      อาจตรงตามฉันกัณคา" <sup>1</sup>  
กัณคา มาจากคำว่า กานคา แปลว่า หญิงที่รัก ในที่นี้ทรงแผลงอา เป็น  
 อะ เพื่อให้รับสัมผัสกับ"ฉัน"

"สถิตแท้ นแดนผาอากาศ                      พรรณรายรังสีถึระ" <sup>2</sup>  
ถึระ มาจากคำว่า ถิระ แปลว่า มั่นคง แข็งแรง ในที่นี้ทรงแผลงเพื่อให้  
 รับสัมผัสกับ"รังสี"

"เรียวแรงเขี้ยวฉานนานัก                      เฟงพัทตร์ภักคีคีวะ" <sup>3</sup>  
คีวะ มาจากคำว่า คีวะ แผลงเพื่อรับสัมผัสกับคำว่า "ภักคี"

"หวังดวงจุงใจใหญ่ช                      แสนสุกสุขขปลิมลิ้มฉัว" <sup>4</sup>  
จุง มาจากคำว่า จุง แผลงให้รับสัมผัสกับคำว่า "ดวง"

"อาจเป็นเข้มนันสนัญญา                      ฎามบ่ามมุกชุมกาย" <sup>5</sup>  
บ่ามม มาจากคำว่า บามมม หรือ มุมบาม แปลว่า พลุพหลาม ชุมชาม

"เมื่อนั้นกำหนดคปลคบาป                      ลันสาปไปคลาคมาคมุง" <sup>6</sup>  
มุง มาจากคำว่า มุง แผลงจาก อู เป็น โอะ

"ยีนถอยบุงพยงทรงถาม                      คิคขามใจชุนหม่นหมอง" <sup>7</sup>  
ชุน มาจากคำว่า ชุน แผลงจาก อู เป็น โอะ เพื่อรับสัมผัสกับ "หม่น"

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.

5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

7. เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

"อีกเดี่ยวเจียวขณะพระหล่น คนๆถึงอุทกตกผลง" 1  
ผลง มาจากคำว่า ผลง แผลงจาก อุ เป็น โอะ ให้สัมผัสกับ "ตก"

"ศรีสพลางเรียกราชตำรวจ ส้าแดงแรงควจเสื่อใหญ่" 2  
ควจ มาจากคำว่า ควจ แผลงจาก อุ เป็น อัว

"แม่นชาติบวรนครอยู่ ผังปลุกอุอุทอง" 3  
บวร มาจากคำว่า บวร แปลว่า เต็ม ทรงแผลงจาก อุ เป็น อัว เพื่อ  
 ให้สัมผัสกับ "นคร" และ "ถวน"

"แหงหน้ากหน้านนาค อุคณาพรกกลยวนจิต" 4  
ก มาจากคำว่า ก องคฺยนี้พนธ์ทรงให้คำอธิบายว่า "กล แปลว่า  
 เจริญ จาก ก คำไทยกันเอง" สำหรับคำว่า "กล"นี้ ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมไทย  
 มีแต่คำว่าพน แปลงา เพิ่มให้สูงขึ้นไปมากขึ้น คือ ทำให้เจริญขึ้นนั่นเอง ส่วนในอักษร  
 \*ภิธานศัพท์ สะกดว่า "กณ" เข้าใจว่าเป็นคำๆเดียวกัน

"ศรีสวอเจ้าเเพราะพกศร จงหกไจรหยชวยเชน" 5  
รหย มาจากคำว่า ระโหย แปลว่าออนไใจ เพสียใจ แผลงจาก โ เป็น  
 อัว เพื่อให้สัมผัสกับ "ชวย"

## 2. การแผลงพยัญชนะ กิ่งตัวอย่าง

"เหลื่อรเหลื่อกชีว กรรมกี่กังรังแก" 6

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

กั๋ง มาจากค้ำว้า กั๋น แดงให้รับสัมผัสกับ "รั้ง"

"บักนั้นนางแตกยแปรคเสีง กูยเสีงเปียงบ้าย" <sup>1</sup>

แปรค สันนิษฐานว่าแดงมาจากค้ำว้า แดค แดง"ณ" เป็น "ป" แล้ว  
แทรก "ร" ลงกลางคำ พจนานุกรมภาษาดินไต ให้คำอธิบายว่า "แปรค คือ เสีง  
คังเซ่นนั้น" <sup>2</sup> เป็นคำวิเศษณ์ แต่ในที่นี้ทรงนำมาใช้เป็นคำกริยา มีความหมายเดียวกับ  
ค้ำว้า "แดค" ในภาษากลาง

"ตริกพลางย่างยาศรบาทเหยียบ ลักเสียบรุกข์ไสวไพรวาง"<sup>3</sup>  
วาง สันนิษฐานว่า มาจากค้ำว้า ขวาง คือ กว้างขวาง นั้นเอง

หลักการแดงคำใช้ไค้กับทั้งคำไทยและคำภาษาต่างประเทศ เช่น คำเขมร  
คังตัวอย่าง ค้ำว้า"จราวู" แดงเป็น "จ่าราวู" หรือ "สิง, สำนึ่ง" มาจากค้ำว้า  
"สิง" เป็นต้น กูตัวอย่างในหัวข้อการใช้คำเขมรที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

ข. การตัดคำหรือพยางค์ คือ การตัดคำหรือลดรูปคำให้เหลือน้อยกว่าคำ  
เดิม เพื่อให้พยางค์สั้นเข้า การตัดคำปรากฏในวรรณคดีทั่วไป ทั้งนี้เพราะคำประพันธ์  
บางอย่างมีข้อบังคับในเรื่องจำนวนคำ กวีจึงต้องลดพยางค์ของคำให้เหลือน้อยพอที่จะ  
บรรจุลงในวรรคไค้ โดยคำเหล่านั้นยังมีความหมายคงเดิม การตัดคำในเรื่อง  
กนกนกร ในหัวข้อนี้ไม่รวมการตัดคำที่เป็นคำซ้อนในปัจจุบันคังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อ  
คำเดี่ยว เพราะเสียงที่ตัดไปไม่มีความหมาย ผิดกับคำที่ตัดออกจากคำซ้อน เช่น

<sup>1</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

<sup>2</sup> พจนานุกรมภาษาดินไต (ฉบับชั่วคราว), (วิทยาลัยครูสงขลา: โรงพิมพ์  
เมืองสงขลา, 2514), หน้า 352.

<sup>3</sup> พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ, กนกนกร, หน้า 95.

## 1. การตัดเสียงพยางค์ท้ายของคำ

"ท่านใคร่สำแดงวณิคาจงเชิญกัลยาณีทรงศักดิ์" 1กัลยาณี ตัดมาจากคำว่า กัลยาณี

## 2. การตัดพยางค์หน้าของคำ

"กอดทับกับฤทัยไหวหวั่นองคลื่นบนแผ่นภูผา" 2ทับ มาจากคำว่า ประทับ แปลว่า แนบอยู่"เธอเรอเยอหึงยั้งยวคโอ้อวคออกชื่อสี่ฉอน" 3ฉอน มาจากคำว่า กระจฉอน"พิมพัตตรดักษณล้าอำไฟใจไลแลปลิมลิมพริบ" 4พริบ มาจากคำว่า กระจพริบ"สรวลเยยเหยเจาเมางมโมมเนมเอเลอมัว" 5เมอ มาจากคำว่า มะเมอ แปลว่า พูคเพื่อเวลาหลับ, ทำโคยไมมีสติ"ยางเท่าก้าวไปไชีนใชใคในใครในใลในชดง" 6ไคร มาจากคำว่า ตะไคร"เชื่อชาดิราชกลมณมากยามยากบาปทุนทุนหค" 7ทุน มาจากคำว่า กระจทุน

ศูนย์วิทยุวิทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

7. เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.



- "แยมหิ่มีอิมมุขทุกคน โภคต้นทรัพย์ล้ำสำเร็จ" 1  
หิ่มี มาจากคำว่า กระทบ  
"ศอนิดป็นจันทร์พรณีไร จะได้ในเนตรน้องนาง" 2  
ไร มาจากคำว่า อูไร แปลว่า ทอง  
"อักอวนป่วนมันพรันนาน จึงมีพจมานทุลไป" 3  
อักอวน มาจากคำว่า กระทบกระอวน คือ ดึงเลใจ ไม่ตกลง กลุ่มใจ  
"ไฟรีเช็คขามนามยศ ปรากฏเคชเคื่องเลื่องหล้า" 4  
เคื่อง มาจากคำว่า กระทบเคื่อง

ค. การเติมคำหรือพยางค์ คือ การเพิ่มคำหรือพยางค์ลงในคำเดิม เพื่อให้คำนั้นมีพยางค์เพิ่มขึ้น การเติมคำหรือพยางค์กระทำเพื่อประโยชน์ 3 ประการ คือ เพื่อให้คำเดิมมีเสียงไพเราะสละสลวย เพื่อให้พยางค์ท้ายของคำเปลี่ยนเสียงไปคล้องจองกับคำอื่นตามสัมผัสที่ต้องการและเพื่อให้คำเดิมมีพยางค์มากพอที่จะบรรจุลงในวรรคได้ คำที่เติมเข้ามานั้นไม่ต้องการคำแปลและไม่ทำให้ความหมายของคำเดิมผิดเพี้ยนไป ดังตัวอย่าง

1. การแทรก"ร"ลงกลางคำ

"คิดเจ้าคือจันทร์ครรพิต งามจริงดงามแจรมแซมเฉลมา" 5  
แจรม มาจากคำว่า แจม แทรก"ร"ลงกลางคำเพื่อความกลมกลื่นของเสียง

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.



2. การประวิสรรชนีย์ลงที่กลางคำ

"รีบ เฉลย เอียน นาม ทราม วัย

อวคนยะนานารี" 1

นยะนา คือ นยะนา

"เชิฐศคบครบพงดงมี

คะคีคิคยคอคงคอคง" 2

คะคี คือ คคี

"นางยินกะถากาเา

โณเจาเาจิตคคิคยง" 3

กะถา คือ กถา

"ครสวาอาพระอะชิป

เกาลิบเกาครงลแวหนา" 4

อะชิป คือ อชิป

3. การประวิสรรชนีย์ที่ท้ายคำ

"แนนมันบิญญาณานะ

โยคะคเรงครคชคจิตค" 5

ณานะ คือ ณาน

"ทิงอาชีวะละหมค

ปรากฏความลีอมสุคสแน" 6

อาชีวะ คือ อาชีพ

"ขอความอิมเอมปรมะ

พระคิวะจงปรคขานอย" 7

ปรมะ คือ ปรม

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

7 เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

"พระเพ็งพิศตรไปในน้ำ                      เกาะกำกนกะพระเห็น" 1

กนกะ คือ กนก

"รู้เรื่องเบื้องหลังคังมี                      เพราะพระวารุณีวัลลกะ" 2

วัลลกะ คือ วัลลก แปลว่า คนสนิท คนไปรกด คนรัก

"เคชะพระมหากาละ                      มอบพระวรุณมัญญุทั" 3

กาละ คือ กาล

"ตรีกรีกนิกในใจพระ                      เกษมะหมายไว้ไม่ส่ม" 4

เกษมะ คือ เกษม

"ชมจันทรคันทเลเมษะ                      บานพระหฤทัยในฟ้า" 5

เมษะ คือ เมฆ

"ทุกทิศทุกทางห่างไกล                      ทุกใสละสิ้นคิดคือน" 6

สละ คือ สล คำนี้เองคือนิพนธ์ทรงอธิบายว่าควรอ่านว่า สละ ตามลักษณะการอ่านออกเสียงแต่ดั้งเดิม แต่ปัจจุบันมักอ่านว่า สุล พระองค์เคยทรงใช้คำนี้มาก่อนแล้ว ในพระนิพนธ์เรื่องพระนลคำฉันท์ และให้คำอธิบายไว้ด้วยว่า "สละ คำนี้เป็นสัสกฤต อ่านว่า สละ ไม่สละสละ" 7

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

7 พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ, พระนลคำฉันท์, หน้า 16.

4. การเติมท้ายคำ เช่น การเติม "ศ" เข้าลึลิต และการลง "ต" บั๊จจัย  
 "คิดเจ้าคือจันทร์ครรพิต                      งอนจรีตงามแจรมแหลมเฉลา" <sup>1</sup>  
ครรพิต เป็นคำสันสกฤต มาจากศัพท์ ครุ แปลว่า จองห้อง เยื่อหุ้ม  
 ลง "ต" บั๊จจัย เป็น ครรพิต  
 "เจ้าไรชยาลาวัณย์                      ร่มห้องครองกันฉันทิต" <sup>2</sup>  
ฉันทิต มาจากธาตุ ฉน แปลว่า พอใจ ตั้งใจ ชอบใจ ประารถนา อยาก  
 ได้ ลง "ต" บั๊จจัย ใช้ในความหมายว่า ความพอใจ  
 "ปางกษัตริย์ภักดาปราณเศ                      ทรงเคชฎาร่างทางชวัญ" <sup>3</sup>  
ปราณเศ มาจากคำว่า ปราณ + อีศ เป็น ปราณเศ

ง. การสมาสและสนธิ เดิมมีใช้ในไวยากรณ์ภาษาบาลีและสันสกฤตเท่านั้น  
 ต่อมาคนไทยรับเอาวิธีการอย่างง่าย ๆ เข้ามาใช้ เพื่อสร้างคำใหม่ขึ้น สมาส ของไทย  
 หมายถึงการประสมคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้เป็นคำเดียวกัน โดยออกเสียงสระเชื่อม  
 ตรงกลาง ส่วน สนธิ หมายถึง การต่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้ติดเนื่องเป็นคำเดียว  
 กันโดยการเปลี่ยนแปลงรูปสระในระหว่างคำหรือเพิ่มพยัญชนะแทรกลงในระหว่างคำ  
 เพื่อให้คำที่จะนำมาต่อกันนั้นเชื่อมกันได้สนิท การสมาสและสนธิ ที่ปรากฏในเรื่อง  
 กนกนกร เป็นการรับเอาวิธีการอย่างง่าย ๆ มาใช้อย่างแท้จริง บางครั้งก็เองไม่ได้  
 คำนึงว่าคำที่นำมาประสมกันนั้นจะต้องเป็นคำบาลีหรือสันสกฤต จึงปรากฏเป็นสมาส  
 และสนธิที่แปลกตาอยู่ ดังตัวอย่าง

#### 1. การสมาส

"ภาพครุฑสุดสง่าสามารถ                      ชक्रาราชเรีงแรงแข่งขร" <sup>4</sup>

<sup>1</sup> พระราชวรพงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนกร, หน้า 7.

<sup>2</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

ขราช มาจากคำว่า ขค(นค) ราช(พระราช) แปลว่าผู้เป็นใหญ่แห่ง  
นกทั้งหลาย ในที่นี้ คือ พระยาครุฑ

" เมื่อนั้น พระศุภีศรีมานฉานฉาย" <sup>1</sup>

ศรีมาน มาจากคำว่า ศรี(สิริ) + มาน(มี) แปลว่า มีสิริ

"ทูลวาราโชรสอัน คุมไว้ในพันทิสาลา" <sup>2</sup>

พันทิสาลา มาจากคำว่า พันทิ + สาลา พจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ หน้า  
720 อธิบายว่า "พันทิ (bandi) แปลว่า นักโทษ" ฉะนั้น พันทิสาลา คือ ที่คุมขัง  
นักโทษ นั่นเอง

บางครั้งทรงสร้างคำขึ้นใช้โดยอิงหลักการสมาส แต่คำที่นำมาประสมกันไม่  
ไรค่าบาลีและสันสกฤต ดังตัวอย่าง

"ยศศักดิ์อัคครานนานเนียร จวบเจียนจักปลดหมคปราณ" <sup>3</sup>

นานเนียร มาจากคำว่า นาน(คำไทย) + นีร,เนียร (ไม่มี) ทรงใช้คำ  
นี้ในลักษณะของสมาส แปลว่า ไม่มีมานาน

"ปวงราษฎร์ปราศร่อนนอนสุข ทำนุกถิรนานบานผล" <sup>4</sup>

ถิรนาน มาจากคำว่า ถิร(แข็งแรง,มั่นคง) + นาน แปลว่า มีความมั่น  
คงยืนนาน เป็นลักษณะของการสร้างคำแบบการสมาสเช่นกัน

## 2. การสนธิ

"อึงอัสวานิกครีกครื่น เริงเหล่าพลป็นเหินหาญ" <sup>5</sup>

อัสวานิก มาจากคำว่า อสว(ม้า) + อติ(กองทัพ) แปลว่า กองทัพม้า

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

"งามสง่ารถาธิกก็กกอง แคลวคดองเริงแรงแข่งขัน" 1  
รถาธิก มาจากคำว่า รถ + อธิก (ยิ่ง, มาก, เกิน, เพิ่ม, เลิศ) แปลว่า  
 ขบวนรถที่มากมาย

"ศรีภพลางพระมหาทเวะ โดยพระกรรณาชยาศับ" 2  
กรรณาชยาศับ มาจากคำว่า กรรณ + อชฺยาศบ แปลว่า นิสสัยใจคอดันเต็ม  
 ไปควยความกรรณา

"รายเคียงเรียงคันหลนไป เชียงชยชโยคมชมมุทร" 3  
ชโยคม มาจากคำว่า ชย + อุตฺตม (สูงที่สุด, ยิ่ง, เลิศ, บริบูรณ์) แปลว่า ยิ่ง  
 ไปควยความมีชัย

"เกลือนพลกลนสนยากร เพียงพลสุรามรมาสถิค" 4  
สุรามร มาจากคำว่า สุร (เทวดา, ทิพย์) + อมร แปลว่า เทวดาผู้ไม่ตาย  
 "ชาคเอวนิทรปินชติย คำรสิคยระบอบชอบยิง" 5  
อวนิทร มาจากคำว่า อวนิ (แผ่นดิน) + อินฺทฺร (ผู้เป็นใหญ่) แปลว่า ผู้  
 เป็นใหญ่ในแผ่นดิน คือ พระเจ้าแผ่นดิน

"ปราการกาญจนาภาพรอย หอคอยคำแนมแกมหยก" 6  
กาญจนาภา มาจากคำว่า กาญจน (ทอง) + อาภา (แสง, รัศมี, ความสว่าง)  
 แปลว่า รัศมีสีทอง

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

"อุรุคงคฤทธิสำคัญ" มกหงอนแฉ่งอำไพ" 1

อุรุคง มาจากคำว่า อุรุ (อก) + องค แปลว่า ผู้ไปคว้งอก คืองู ในที่นี้

ทรงหมายถึง พระยานาค

" บัดนั้น คณามาตย์หลากลิตตคึกคองน" 2

คณามาตย์ มาจากคำว่า คณ + อมาตย์ แปลว่า คณะอำมาตย์ทั้งหลาย

"ท้าวจกยอยศ สือซาปรากฏ เกียรติแคว้นแดนศรี จักสรรบันให้  
"ราชาไชศวรศรี" 3

ราชาไชศวรศรี มาจากคำว่า ราช + ไอศวร แปลว่า สมบัติแห่งราชา

"อวณีสถายีมีพรต กษป้าปรากฏมากหลาย" 4

วณีสถายี มาจากคำว่า วน (ป่า) + สถ (เป็นธาตุ แปลว่า ตั้งอยู่, อยู่)  
แปลว่า ผู้อยู่ในป่า

"เราเจ็ดพระยาสามินทร์ สู้อินสระใหญ่ในฟ้า" 5

สามินทร์ มาจากคำว่า สาม (ตัว, เจ้านาย) + อินทร แปลว่า นายผู้เป็น  
ใหญ่ ในที่นี้ทรงให้คำอธิบายว่าเจ้าใหญ่

### 3.7 การสะกดคำ

องค์ผู้พนธ์ ทรงเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับการสะกดคำหรือการเขียนตัวสะกด  
การันต์ของพระองค์ท่านไว้ในภาคผนวกเรื่องสามกรุงว่า พระองค์ทรงใช้ตัวสะกด  
การันต์ตามใจชอบของพระองค์ แม้คำๆเดียวกันใช้ตัวสะกดต่างกันไปไม่อยู่กับร่องรอย  
ถือว่าเป็นถูกต้องทั้งนั้น ใช้เช่นนั้นก็ได้ อย่างนี้ก็ได้อีก คำบางคำทรงเปลี่ยนตัวสะกดเพื่อ

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

แยกความหมาย เช่น คำว่า ราชกร กับ ราชรุ บางคำทรงเปลี่ยนวิธีเขียน เพื่อให้รูปคำเหมาะสมกับตำแหน่งในบทประพันธ์ คำบางคำย้ายตัวสะกดไปเพื่อรศำ เวลาอ่านต้องอ่านใหญ่กว่าจึงจะไพเราะ<sup>1</sup>

คำปรารภเช่นนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นคำอธิบายเรื่องการสะกดคำที่พระองค์ท่านทรงใช้ในพระนิพนธ์เรื่องอื่นๆด้วย ไม่เฉพาะแต่ในสามกรุงเท่านั้น ในเรื่องกนกนกรเอง ก็ปรากฏการสะกดคำแบบตามพระประสงค์เช่นกัน ดังตัวอย่าง

3.7.1 การใช้คำลครูปวิสรรชนี<sup>2</sup> ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเหตุผล 2 ประการ คือ คำเหล่านี้ในสมัยก่อนไม่เน้นเสียงสระ จึงไม่จำเป็นต้องเขียนรูปสระลงไป และเป็นเจตนาของกวีเพื่อทำให้รูปคำ เหมาะสมกับตำแหน่งในบทกลอน ดังตัวอย่าง

"เงาอไรในน้ำรำฟิง                      เชอตลิ่งแลเห็นเป็นนาง"<sup>3</sup>

อไร คือ อะไร ตลิ่ง คือ ตะลิ่ง ในปัจจุบัน หากทรงประวิสรรชนีในที่นี้ จะเป็นการเน้นเสียงพยางค์ทำให้คำกลอนในแต่ละวรรค มีพยางค์เพิ่มขึ้นอีกวรรคละ 1 คำ กลอนในแต่ละวรรคจะกลายเป็น 7 คำไปซึ่งผิดลักษณะบังคับทางค่านจำนวนคำของกลอนหกที่องค์ผู้นิพนธ์ทรงเคร่งครัดหนักหนากับกฎเกณฑ์ข้อนี้

"เชอนึ่งไกลกันบรรยาย                      อยารคายชูนชองหมองเมิน"<sup>3</sup>

รคาย คือ ระคาย

"สกคใจใมพวงหลงพเลิน                      คำนเนเาหานารี"<sup>4</sup>

สกค คือ สะกค    พวง คือ พะวง

"อมรลิงหึงตลิงอีงคิค                      ทุกหิศเนเนลลอกดอกดอน"<sup>5</sup>

ลลอก คือ ละลอก

<sup>1</sup> พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, สามกรุง, หน้า 303-11.

<sup>2</sup> พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนกร, หน้า 95.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

<sup>5</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

"ไตตลอคคยอกพฤษณิกพรีน พอตวันรุ่งสว่างหว่างหา" 1

ตวัน คือ ตะวัน

"มุงทองมองเที่ยวเที่ยวทน แคนรคนเคื่องรกายหมายเพียร" 2

รคน คือ ระคน รกาย คือ ระกาย

"เปรอะเปื้อนเหมือนเด็กเล็กนัก กจิรีคิน่าเล่นเอ็นดู" 3

กจิรีค คือ กระจิรีค

3.7.2 การใช้ตัวสะกดคำตามตามลักษณะของคำเดิมในภาษาบาลีและ  
สันสกฤต เช่น

"อฬจันทรคือจันทรพรหมแพรว สกาวแก้วแกมทองส่องใส" 4

อฬจันทร มาจากศัพท์บาลีว่า อฬ + จันทร ซึ่งเป็นคำสันสกฤต ไทยเรานำมาใช้เป็น อฬจันทร แปลว่า พระจันทร์ครึ่งซีก โดยตัด"ฑ"อันเป็นตัวสะกดในคำเดิมออก แต่ในที่นี้ทรงเจตนาจะใช้ในรูปเดิม

"ตรีสีทาโหราจารย์ ไวชาญวิชชาจากล้ากดิน" 5

วิชา มาจากศัพท์บาลีว่า วิชา ปัจจุบันใช้ว่า วิชา แปลว่า ความรู้ที่ได้ด้วยการเล่าเรียนหรือฝึกฝน

3.7.3 การใช้ตัว"ส","ช" ผิดจากที่ใช้ในปัจจุบัน ดังตัวอย่าง

"จักคักเคียรเส้นเช่นว่า เชอไซพระมหาฤาษี" 6

เส้น ปัจจุบันคือ เช่น แปลว่าการสังเวท อาหารให้ฝึกิน

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.



- "ยิ่งนึกยิ่งแนในจิตต์  
ซง ในปัจจุบันคือ ทรง  
 "ถึงที่ประทับภูธร  
ซุก ปัจจุบันนี้ คือ ทรง
- นักสิทธิ์ไปซงองค์ใด" 1
- บังอรซุกของคัมภีร์" 2
- 3.7.4 การใช้ตัวสะกดการันต์ในบางคำ แตกต่างจากปัจจุบัน เช่น  
 "แมนเรานอกรีกก็กิดขวาง มุงรายหมายด่างทาปี" 3  
นอกรีก คือ นอคสีต แปลว่า ประพฤติผิดทางจารีตขนบธรรมเนียม  
 "แปลกจิตคคิดมาคิดไป คิดไม่ตกหนอทอคิด" 4  
จิต คือ จิต  
 "ดูรานงเยาวเสาวภาค ใซอยากอุคุริตินิน" 5  
อุคุริ คือ อุคุริ  
 "โหยหานารีมีดง ทอคองค์ราวญคราราพรรณ" 6  
ราพรรณ คือ ราพัน  
 "จักสรรบันให้ ราใซสวรศรี สารพรรณอันมี แบงมอบครอบครอง" 7  
สารพรรณ คือ สารพัน

3.7.5 การใช้คำ"นำ"และ"หน้า"แตกต่างจากปัจจุบัน ในหนังสือ"นักกลอนมอนเขาแซ" ของ พ.ต.ประมวญมารค มีความตอนหนึ่งกล่าวถึง การใช้คำทั้งสองนี้ว่า

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.
2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.
3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.
4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.
5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.
6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.
7. เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ส่วนหน้า มีอธิบายวิธีใช้ในหนังสือปริศนาคำของ  
พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ว่า  
ถาพ-หนานา

คำถาพหนานาเหมือนว่าเล่น	ข้าเจ้าเห็นใช้ปุระอะเลอะโอโซ
ควยความที่ควรเอกไปใช้โท	เพราะมีวโมห์ไม่สูงเกตซึ่ง เหตุการณ์
อันถาโทใช้ที่ปริกั๊บ	คำสำหรับเขียนใช้จะไขชาน
ถามีใครไปมาก็ชานาน	ถาพพานแล้วจะทู่ให้หน้าใจ
ตัวทำเอกออกสูยูนามภาษา	เหมือนคอบุทาอยู่ที่ทาชลาไหล
ขุนนางฝ่ายกรมทาวากระไร	ลครในรำราชา เป็นทวาทง
อันหนานาโทใช้ที่มีชีวิต	คือลิตินหนานมณยลัตถ์คอบ่าง
หนานาหนมสุวรรณรอยสวยสำอาง	พระยาช่างหน้าฝั่งฝั่งจึงจะดี
นาขุนนาบานทุ่งนาโบสถ์	ยาวถึงโยชนนาเมืองรุ่งเรื่องศรี
อีกหนานานารอนตอนทวี	เขียนนาเอกใช้ที่ไม่มีใจ

ทุกวันนี้ใช้นาเอกเฉพาะกริยา เช่น นาขัน นารัก นาเอ็นดู  
นอกนั้นใช้หนานาโทหมด เช่น หนานานาว หนารอน หนานาหนังสือ  
พิมพ์ ส่วนโบราณใช้หนานาโทสำหรับสิ่งมีชีวิต นอกนั้นใช้นาเอก <sup>1</sup>

องค์นี้มีพจนตรังใช้ "นา" และ "หนานา" ตามหลักเกณฑ์โบราณ ในกนกนคร

จึงปรากฏเป็น

"เห็นเรื่องเปื่องนาชานาน ทราบการณ์แนหนักจักมี" <sup>2</sup>  
"ไคยศไคคักคิหนักหนา ภายนานิกเห็นเป็นใหญ่" <sup>3</sup>

นอกจากนั้นยังมีคำบางคำที่ทรงสะกดแปลกตา เช่น คังควาว คังควากลอนที่

ว่า

<sup>1</sup> หม่อมเจ้าจันทร์จิริรานุกัชนี รัชนี้, ไฉไล และ อุษ่า เทพหัสดิน ณ อยุธยา  
(รวบรวมและเรียบเรียง). นักกลอนบอนเข้าแซ่ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงกมล,  
2520), หน้า 47-8.

<sup>2</sup> พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, กนกนคร, หน้า 6.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

"จํารุกษุครวนจวนพัง

"ผู้คั่งคาวอยู่มากมาย" 1

"ผู้คั่งคาวกราวบิน

"โผนิกริกรั้วตัวสั้น" 2

สันนิษฐานว่าทรงสะกศคามการอ่านออกเสียง ซึ่งมักจะออกเป็นเสียงสั้น

ภาษาเป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาความรู้ และเป็นพาหะสำหรับความเข้าใจกัน บรรดาวิชาการแขนงต่างๆ ย่อมมีภาษาอันเป็นที่กำหนดรู้เฉพาะในวงการแขนงนั้นๆ เท่านั้น ภาษาที่ใช้ในวรรณคดีก็มีลักษณะเฉพาะยิ่งขึ้น เพราะภาษาในวรรณคดีเป็นภาษาศิลปะที่อาจตีความได้หลายทางเนื่องจากกวีเขียนขึ้นตามอารมณ์และมโนภาพของตน มีอาจตีความได้หลายข้อเท็จจริง นอกจากนั้นภาษากวี ยังมีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า "กวียานุโลม" 3 (Poetic License) หมายถึงข้อยกเว้นพิเศษบางอย่างที่ใช้ในภาษากวีได้ แต่ใช้ในภาษาร้อยแก้วธรรมดาทั่วไปไม่ได้ เช่น การใช้คำโบราณ ภาษาต่างประเทศ รูปคำย่อ หรือคำแผลง ภาษาเช่นนี้มีใช้ภาษาสามัญ หากเป็นภาษาอีกชนิดหนึ่งที่เต็มไปด้วยคำสูงๆ เพราะๆ และเข้าใจยาก เรียกว่า ภาษาแต่งสร้าง (Artificial Language) 4

ลักษณะเฉพาะในวรรณคดี นอกจากจะเกิดขึ้นจากการใช้ภาษา ซึ่งถือว่าเป็นภาษาเฉพาะในวงการ เป็นภาษาศิลปะแล้ว ยังเกิดขึ้นจากกวีนิพนธ์งานนั้นๆ อีกทางหนึ่งด้วย การเลือกใช้คำที่เหมาะสมและไพเราะ เพื่อเป็นสื่อถ่ายทอดจินตนาการจากกวีไปสู่ผู้อ่าน แสดงให้เห็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของกวีท่านนั้นๆ ได้อย่างชัดเจน

ตัวอย่างที่ไ้รวบรวมมาเสนอในบทที่ 3 นี้ แสดงพระประสงค์ของกวีนิพนธ์ในด้านการใช้คำที่เด่นชัด 2 ประการคือ

1. ทรงพยายามใช้คำเต็มความหมาย สั้น กระชับ แต่สื่อภาพได้ชัด
2. ทรงคำนึงถึงเรื่องการสัมผัส และความไพเราะของบทกลอนเป็นสำคัญ

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

3. เปลื้อง ณ นคร เป็นผู้บัญญัติศัพท์คำว่า กวียานุโลม.

4. ประสิทธิ์ ภาพักษ์สอน, ภาษากวี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 1-4 (เก็บความ).